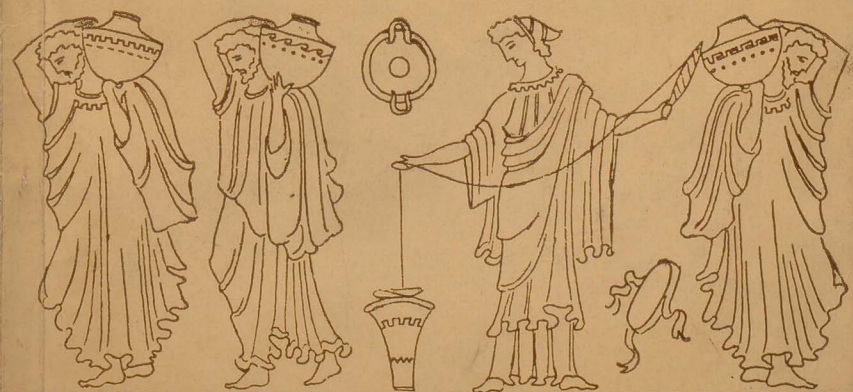

HESIOD

MUNCĂ ȘI ZILE

HESIOD
MUNCĂ ȘI ZILE

Traducere din limba greacă
de Șt. Bezdechi
Studiu introductiv de Ion Banu

ἩΣΙΟΔΟΥ
ἙΠΤΑ ΚΑΙ ἩΜΕΡΑΙ

HESIOD

MUNCI ȘI ZILE

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ

București, 1957

HESIOD ȘI ZORILE FILOZOFIEI ÎN VECHEA GRECIE

Semnificația generală a poeziei hesiodice

Vorbind despre începuturile literaturii, începuturi folclorice, Gorki spune că ele oglindesc, înainte de toate, gândirea muncii, „trudovoe mișlenie“. În adevăr, atunci când istoricul contemporan al literaturii răsfoiește paginile celor mai multe din epopeile străvechi — europene și numai europene — simte în legendarii cuceritori de scule prețioase și de turme, de mărire, sau de dragoste, parcă omenirea adolescentă care-și încearcă și-și exercită forțele, tot așa după cum copilul, în jocul său zburdalnic, muncește și el în felul său, exercitând trupul și spiritul său de viitor lucrător asupra naturii și de stăpînitor al ei.

În mentalitatea eroilor de epopee sau de basm, în țelurile pentru care aceștia luptă, se răsfîrînge starea de spirit a omului-demiurg. Gîndirea muncii, care este în prim rînd expresie nemijlocită a activității practice a omului, devine treptat trăsătură distinctivă care deosebește cugetarea celor ce muncesc de aceea a celor ce nu muncesc.

Dacă privim primele opere literare ale trecutului sub prisma istoriei filozofiei — care ne preocupă aici — vom ajunge la concluzii asemănătoare. Gîndirea muncii a făurit nu numai primele imagini literare, dar și primele intuiții filozofice, în vremea cînd omul, înainte de a teoretiza asupra naturii, se străduia să-i deslușească contururile, ale ei și ale forțelor ascunse într-însa, pentru ca să le reziste mai ușor.

Dacă, adesea, acest fenomen nu apare în chip nemijlocit, apoi în unele versuri hesiodice el ni se oferă liber de orice transfigurare, în formă, să zicem crudă. Fie că aceste versuri s-au născut din legende povestite la reuniunile de țărani, adunați „la gura focului“ după cum crede Maurice Croiset¹, fie că este vorba de istorisiri din timp de „clacă“, cum se poate adesea presupune, un lucru este sigur: eroul hesiodic este muncitorul țăran, care uneori se mulțumește să dea cîte un sfat gospodăresc, alteori transpune experiența vieții sale în înțelepte aforisme, iar în clipele de visare lasă grijile și speranțele sale să se sublimeze în mituri. El este acela care vorbește în poezia hesiodică. În „Munci și zile“ e vorba de viața țăranului, cu treburile lui zilnice de om muncitor, preocupat de cele ce pot să-i ușureze munca și să-i împrăștie grijile, miniat pe împilatorii săi, dar altminteri iubitor de oameni. În „Theogonia“, țăranul, care năzuiește să înțeleagă misterele din sinul acelei naturi care îi fructifică ogorul, să surprindă ordinea ascunsă într-însa, caută deocamdată această ordine în lumea zeilor, care personifică în mintea lui natura, părțile ei, forțele ei. Năzuința sa are izvorul în grija pentru bucate, pentru liniște și voie bună, într-un cuvînt, pentru existența sa, dar forma în care năzuința i se întrupează este deocamdată mitică.

Cerul dătător de ploaie fecundează pămîntul „cu sinul larg“! Iată un mit comun multor popoare agricole ce trăiesc pe întin-

¹ Alfred et Maurice Croiset, *Histoire de la littérature grecque* vol. I, Paris 1887, p. 469.

sul miilor de kilometri dintre Marea Chinei și Marea Mediterană, exprimînd una din preocupările permanente ale agriculturului; el are rol genealogic major și în tabloul oferit nouă de „Theogonia”; aceasta, după cum pe bună dreptate s-a constatat, este în același timp teogonie și cosmogonie, pentru că, în adîncul conștiinței omului din perioada adolescenței speciei sale, natura se confundă cu persoana zeilor. Uneori, s-ar părea că versurile „Theogoniei” ne poartă printr-o lume de departe, străină în totul de colibele de la poalele Heliconului, unde-și duc viața Hesiod, fratele său Perses și consătenii lor. Dar autorul genealogiei divine nu uită să ne spună că prin unirea lui Zeus cu Themis — ordinea — au fost zămislite „Orele, Legalitatea, Dreptatea și Pacea înfloritoare, protectoare a muncilor oamenilor muritori”¹.

În adevăr, năzuințele spre bună rînduială, spre legalitate și dreptate, spre pace, ca protectoare ale muncii, sînt năzuințe de om muncitor! Dacă, furați de feeria miturilor, am uitat poate o clipă că inspiratorul lor e poetul țaran, aceste versuri par destinate să ne-o reamintească. Ele ne spun din nou că „Munci și zile” și „Theogonia” — atît de deosebite prin tematica lor — au avut același autor*, exprimînd aceeași mentalitate socială.

Despre viața lui Hesiod și despre familia lui nu știm cu certitudine decît ceea ce ne spune el însuși. Fiu al unui locuitor din Eolida, imigrat în Beoția, el s-a născut și a trăit în mica localitate Ascra, ducînd existența dură a unui țaran simplu, hărțuit de samavolniciile celor mari și de capriciile climatului.

După părerea cea mai răspîndită, lucrările hesiodice „Munci și zile” și „Theogonia”** au fost întocmite cam prin secolul VIII î. e. n. Determinarea, fie ea și aproximativă, a epocii în

¹ *Theogonia*, 901—903.

* Marea majoritate a autorilor nu contestă faptul că „Theogonia” aparține lui Hesiod. Acceptăm această teză, deși există și unele păreri opuse, izolate.

** În trecut i s-a atribuit lui Hesiod și o a treia lucrare, „Scutul lui Heracles”; părerea aproape unanimă se opune însă azi — în mod întemeiat, credem — acestei atribuirii.

care au fost întocmite poemele hesiodice prezintă interes de prim ordin atât pentru înțelegerea semnificației lor sociale, cât și pentru definirea unui moment ideologic legat de primii pași pe drumul zămislirii filozofiei în Europa.

Semnificația socială a gândirii hesiodice va putea fi desprinsă mai ușor, dacă — după cum se va vedea mai jos — o vom studia în raport cu semnificația socială a epopeilor homerice. De aceea, trebuie să ne oprim puțin la problema raportului cronologic dintre ele.

Problemă mult controversată. La fel de controversată ca și aceea a cronologiei epopeilor homerice. Să credem, împreună cu Alexis Pierron¹, ca posibilă ipoteza după care Hesiod să fi trăit chiar puțin înaintea lui Homer? Să admitem, ca Burnouf², că o distanță destul de mare separă în timp „Iliada” de „Odiseea” ultima fiind întocmită două secole mai târziu, și anume cam în aceeași perioadă ca și poemele hesiodice? Am citat aceste două păreri ale unor autori mai vechi, spre a da o imagine a diversității de opinii care a existat în această problemă. Nu ne propunem să pășim prea departe aici în cercetarea ei. Dacă ceea ce urmărim noi este, înainte de toate, să înțelegem care anume epocă istorică se răsfinge în versurile homerice și hesiodice, atunci reținem ca utilă și concludentă ideea pe care o întâlnim atât la Gomperz³, cât și în lucrarea lui Sobolevski și a colaboratorilor săi⁴, anume că în literatura homerică este descris un mod de viață care a existat începând cu multe secole înainte. Același lucru trebuie admis și referitor la poemele hesiodice. Doar, și unele și altele sînt produsul unei lungi evoluții sociale și poetice anterioare.

¹ Alexis Pierron, *Histoire de la littérature grecque*, Hachette, Paris 1882, p. 89.

² Émile Burnouf, *Histoire de la littérature grecque*, vol. I, Paris, 1885.

³ Th. Gomperz, *Les penseurs de la Grèce*, ediția a II-a, vol. I, Alcan, Paris-Lausanne, 1908, p. 29.

⁴ S. M. Sobolevski i drughie, *Istoriia greceskoi literatury*, vol. I, Moskva-Leningrad, 1946, p. 67.

Ni s-ar putea obiecta că între epopeile homerice și poemele hesiodice există nu numai, poate, dezacord de timp — după unii de două secole — dar și de alt ordin; anume, că literatura homerică a fost elaborată în alte regiuni decît aceea în care a trăit Hesiod, apoi că Beoția a fost, multă vreme, o regiune mai înăpoiată decît altele, o regiune în care dominația aristocrației gentilice s-a prelungit mai mult timp decît în alte locuri. Chiar în acest caz nu se va contesta, credem, că de-a lungul secolelor XV—X î.e.n. cînd se făuresc multe din legendele pe care le regăsim în compozițiile homerice sau hesiodice, în linii foarte generale, atît în Peloponez, cît și în Beoția, în Atica și — după migrația spre răsărit a triburilor grecești — pe coastele vestice ale Asiei Mici, orînduirea socială era aceeași, relațiile economice și sociale asemănătoare, grupurile sociale mari oarecum aceleași. Se poate deci admite că pe acest fond social comun s-a elaborat mentalitatea socială și ideologia literaturii homero-hesiodice, independent de numeroasele și evidentele particularități economice și sociale, uneori foarte reliefate, ale fiecărei regiuni.

Așa fiind, putem face abstracție aici de eventuala distanță cronologică și de reala distanță topografică dintre cele două serii de monumente literare.

Care este epoca istorico-socială comună la care ne referim?

Friedrich Engels consideră că epopeea homerică este una din „moștenirile principale pe care grecii le-au adus cu ei din barbarie în civilizație”¹.

Este vorba de o epocă vastă, care cuprinde atît ultima fază a rînduielilor gentilice primitive, cît și perioada de trecere de la societatea fără clase spre societatea sclavagistă, perioadă de trecere cînd ginta greacă se află în stadiul de descompunere,

¹ F. Engels, *Originea familiei, a proprietății private și a statului*, p. 202, în K. Marx-F. Engels, *Opere alese* în două volume, vol. II, ed. a II-a, E.S.P.L.P., 1955.

cînd deosebiriile de averi se accentuează tot mai mult, cînd există deja sclavajul patriarhal, dar înaintea apariției unei clase propriu-zise a sclavilor și a statului sclavagist. Teza lui Engels este confirmată de cercetările istorice marxiste contemporane¹.

„Munci și zile“

Tematica poemului pare eterogenă; firul compoziției este rupt în mai multe locuri, gîndurile poetului dau impresia a zbura nestatornice dintr-un făgaș în altul. Dar aceasta e, în bună parte, doar o aparență. În spatele acestei eterogenități — o anumită doză de stingăcie în construcție ar fi greu de negat! — putem discerne o preocupare continuă*; grija gospodarului pentru micuța sa economie domestică, pe care e hotărît s-o apere de vicisitudinile soartei, de capriciul presupuselor forțe oculte ale naturii, de oamenii cei puternici și violenți, de propria sa slăbiciune; în ajutorul său el cheamă pe zei, dar și pe consătenii săi, invocă ideea morală, dar și disciplina și chibzuința. În același timp, lucrarea are caracter *didactic*, autorul urmărind ca experiența sa gospodărească practică să slujească și altora.

După tradiționala invocare a zeilor și a rolului lor în determinarea destinului uman, Hesiod se adresează fratelui său Perses — iar prin el, consătenilor săi — sfătuindu-l cum să-și organizeze viața și treburile sale plugărești, să fie perseverent în muncă, ferindu-se cu grijă de poftele hrăpărețe ale celor bogați și de viclenia judecătorilor care le cîntă în strună. Lupta vieții e mai eficace dacă omul e conștient de dificultățile ce-i stau în cale. De aceea, Hesiod e departe de a picta în roz tabloul exis-

¹ În acest sens, vezi Sobolevski, op. cit., p. 23 urm., 164 urm.; V. S. Sergheev, *Istoria Greciei antice*, București 1951, p. 75; *Drevniaia Grečiiia*, pod. red. akad. V. V. Struve i D. P. Kallistova, Moskva, 1956, pp. 546.

* P. Mazon a subliniat mai demult caracterul unitar al poemului hesiodic. El vede această unitate conturîndu-se în jurul a două teme: *munca și dreptatea* (v. Hésiode, *Les belles lettres*, Paris 1928, p. 82).

tenței cotidiene a celor de seama sa. Ba poate chiar că-l întuneacă și mai mult. Viața e disperant de grea — spune poetul — ostenelele n-au capăt, domnesc bunul plac și nedreptățile. Care este singura cale de a ieși la liman? Înainte de a răspunde la întrebare, poetul vrea să preîntîmpine, bănuim, o anumită versiune asupra drumului vieții. Nu ar putea cumva ziua rea de azi să se schimbe pe neașteptate într-una bună? Nu cumva ziua de mâine ar putea aduce cu sine în chip miraculos o viață fără lipsuri, fără tristețile bolii și ale bătrîneții, așa cum se povestește că s-ar petrece lucrurile în sălașul zeilor? Nu cumva belșugul și desfătarea s-ar putea dobîndi fără muncă? Temîndu-se poate de efectul moleșitor al vreunor asemenea basme, Hesiod își avertizează consătenii: asemenea viață pentru toți oamenii va fi fost în trecut, în timpurile acelei „vîrste de aur” care mai trăiește în amintirea poporului; de o asemenea viață se bucurau, în vremea sa, doar cei bogați și puternici despre care Hesiod nu vorbește decît în mod indirect, dar a căror prezență o are mereu în vedere.

Existența fericită, lipsită de trudă e de domeniul basmului, e, poate, de domeniul trecutului; oricum nici o minune dumnezeiască n-ar putea s-o readucă printre oameni, căci „zeii au ascuns de oameni izvoarele vieții”, au ascuns mijloacele miraculoase care ar permite ca „munca unei singure zile să ajungă pentru dobîndirea hranei pe un an întreg”¹.

Dacă e așa, nu rămîne decît o singură soluție, către care țăranul nevoiaș trebuie să-și îndrepte năzuințele:

„Dacă aceasta-ți fu soarta, mai bine muncește cu rîvnă”¹, iar cel mai mare rău e să levenești, așteptînd ca bogăția să-ți cadă din cer. La fel de funeste ca și trîndăvia sînt furtul, înșelătoria, lipsa de omenie, sau risipa.

¹ *Munci și zile*, 42—43. (Aici, ca și în toate cazurile în care autorul a trebuit să recurgă la o traducere *literală*, nu a citat din traducerea versificată redată în cartea de față — *N. Red.*).

² *Munci și zile*, 306.

În același scop, Hesiod recomandă și pietatea față de zei, respectarea regulilor divine, dar, totodată, respectarea regulilor ce asigură buna conviețuire între oameni, care sînt prea slabi spre a desconsidera ajutorul reciproc. De aici, numeroase sfaturi menite să asigure țăranului, la caz de nevoie, bunăvoința vecinului său; ba, înțeleptul poet pune legăturile de vecinătate mai presus chiar de cele de rudenie, căci, la caz de nevoie „vecinul e mai aproape decît ruda“.

Astfel poetul crede a fi spus destul despre ceea ce am numi condițiile psihologice și sociale necesare organizării optime a muncii. O nouă serie de îndrumări au în vedere, de astă dată, condițiile materiale ale desfășurării ei. Urmează, așadar, o sumedenie de sfaturi de ordin practico-tehnic, a căror respectare e indispensabilă, căci — ideea revine de nenumărate ori — dacă tu însuși nu te ajuți, atunci nimeni nu te va ajuta!

Dar, cînd vorbim de sfaturi tehnice, să nu uităm că sîntem totuși pe vremea lui Hesiod, cînd rînduielile comunei primitive n-au dispărut încă pe de-a-ntregul, iar mentalitatea primitivă cu atît mai puțin (sub unele aspecte aceasta din urmă se menține, în unele ambianțe, pînă în zilele noastre).

În mentalitatea consătenilor lui Hesiod reușita muncilor agricole depinde nu numai de brațul plugarului; ea ar depinde și de bunăvoința Demetrei și a lui Hades, de împlinirea unor anumite procedee magice, de respectarea anumitor interdicții. Conformarea față de anumite tabuuri, îndeplinirea unui ritual determinat, sînt închipuite ca făcînd parte din ansamblul regulilor tehnice care asigură spornicia muncii și fertilitatea ogorului.

În fine, în ultima parte a poemului, Hesiod găsește cu cale să explice rostul zilelor faste și al celor nefaste. Sîntem în aceeași ordine de idei. În mentalitatea primitivă, întregul cosmos este presupus a fi însuflețit, a fi un singur, dar uriaș organism viu. Viața universală ar exista și în pămînt și ar trece de acolo în fiecare bob al recoltei. Așadar viața vegetală, în speță viața

ascunsă în spic, ar fi doar o parte din presupusa viață cosmică; fecunditatea ogorului face corp unic cu fecunditatea întregii naturi, concepută ca o natură bioastrală¹. În fiecare zi a lunii, s-ar instaura o anumită configurație a acestor închipuite forțe cosmice și ca atare cunoașterea însușirilor „cosmice” ale fiecărei zile în parte ar fi hotărâtoare pentru a racorda capacitatea acestor forțe la operațiile agricole, în așa fel încît să se asigure succesul lor. De aceea, această preocupare este culminantă și finală, indicînd de altfel și titlul întregii lucrări: Munci și „zile”.

Conținutul ideologic al poemului hesiodic este însă departe de a se epuiza odată cu aprecierea lui de ansamblu. Să reluăm deci principalele lui momente, încercînd să desprindem în mod mai amănunțit semnificația lor.

*

Să ne oprim asupra aceluia moment dramatic al poemului, în care autorul evocă duritatea existenței pe care o duce. Este un trai în care

*„... nenumărate necazuri purced printre oameni;
Plină de ele e marea și plin e de ele pămîntul;
Boli ce răsar de la sine, bîntuie ziua și noaptea...”²*

Pe oameni îi așteaptă,

„... durere și trudă, și ziua și noaptea...”³

În adevăr, cei puternici îi înșeală și îi jefuiesc pe cei slabi. Nu e destul că munca e penibilă, că zeii îi obligă pe oameni să-și agonisească traiul prin eforturi extenuante, dar la aceasta se adaugă silniciile la care oamenii sînt supuși de către semenii lor, de către cei avuți și influenți. Hesiod descrie contrastul dintre viața aspră pe care țăranul e nevoit s-o înfrunte și viața fericită pe care, așa cum arătam, o proiectează în trecut, în acea așa-zisă „vîrstă de aur” din timpul copilăriei omului. Aceste cuvinte ale lui Hesiod găseau probabil cu atît mai mult

¹ Privită cu anumite rezerve critice, socolim instructivă ideea mentalității astrobiologice, dezvoltată de René Berthelot, în lucrarea sa *La pensée de l'Asie et l'astrobiologie*, Paris, Payot, 1938.

² *Munci și zile*, 97—99.

³ *Ibid.*, 170.

ecou în inimile ascultătorilor din acest veac, al VIII-lea î. e. n., cu cit, după cum pare probabil, printre aceștia nu se pierduse încă amintirea rînduielilor primitive, a acelor rînduieli care nu cunoscuseră diferențe sociale și judecători „mîncători de daruri”. După cum s-a mai observat, asemenea evocări ale unui trecut fericit, caracterizat prin armonie colectivă, există la multe popoare intrate în angrenajul contradicțiilor sociale. Însăși legenda biblică a raiului nu va avea alt caracter¹.

Rămîne de văzut cum trebuie apreciat protestul său, care este semnificația și implicit rădăcina de clasă a lamentațiilor sale și obiectivul social al protestului său.

După cum spuneam, epoca istorică a lui Hesiod se caracterizează prin existența unui proces de diferențiere socială ce duce la înlocuirea societății fără clase cu societatea sclavagistă.

În opera lui se păstrează și elemente ideologice foarte vechi, anterioare acestui proces de diferențiere, dar acestea sînt departe de a fi precumpănitoare. În esență, psihologia, modul de gîndire al autorului beoțian, exprimă poziția istorică a unui grup social aflat în condițiile perioadei de trecere de la o orînduire la cealaltă, reflectînd prin urmare trăsăturile specifice acestuia, contradicțiile obiective care-i sînt proprii.

Recunoașterea acestui lucru, recunoașterea îndeosebi a contradicțiilor subiective ce derivă de aici, ni se pare esențială în interpretarea justă a semnificației sociale a poemului, îndeosebi a semnificației și bazei sociale de clasă a gîndirii hesiodice.

În această problemă nu ne poate satisface nicidecum poziția lui P. Mazon, care nu observă implicațiile sociale ale poemului „Munci și zile” și reduce totul la un conflict între Hesiod și Perses. În aceeași ordine de idei, constatăm că Mazon nu vede în bazilei* altceva decît niște adversari perso-

¹ În acest sens, vezi *Istoriia greceskoi literaturi*, p. 168.

* Eruditul autor francez, neglijînd în această chestiune principiul istorismului, merge pe acea linie modernizantă care a dus la traducerea termenului de *bazileu* prin acela de *rege*. Reamintim critica pe care Engels² (folosînd un text al lui Marx) a îndreptat-o împotriva unei asemenea interpretări arbitrare (*Originea familiei, a proprietății private și a statului* în volumul K. Marx și F. Engels, *Opere alese*, vol. II, 1952, p. 237 și urm.).

nali ai lui Hesiod. Cercetarea istorică marxistă recentă ne indică, dimpotrivă, că în cazul de față, „trebuie să vedem în bazilei pe marii proprietari de pământ, reprezentanți ai aristocrației gentilice”¹. Este vorba, probabil, de acei aristocrați, care, în *această calitate*, îndeplineau unele funcții publice așa încît chiar acolo unde, în texte, e vorba de bazilei ca fruntași — judecători, căpetenii militare etc. — nu trebuie să încetăm a vedea în spatele lor grupul social pe care aceștia îl reprezintă. Sentimentele ostile nutrite de Hesiod împotriva bazileilor, au astfel semnificație socială, iar nu personală. Nu o dată, Hesiod vorbește de amărăciunile sale personale în termeni care le arată ca fiind, nu individuale și accidentale, ci tipice situației unui întreg grup social, caracteristice *momentului social*, în speță aceluia moment care constituie „vîrsta cea de a cincea”² a omenirii, deci o epocă social-istorică dată.

Există așadar, familii gentilice bogate și familii sărace. Frin Hesiod am auzit glasul acestora din urmă.

Dar al celorlalți?

Întrebarea aceasta ne duce spre epopeile homerice.

În adevăr, dacă în poemele hesiodice ni se înfățișează mediul țărănimii neavute, constatăm în epopei un mediu deosebit care, probabil, semăna mult cu acela în care trăiau familiile gentilice avute, bazileii, urîți de țăranul nevoiaș și de exponentul său ideologic, poetul beoțian. Fără a afirma contemporaneitatea celor două serii de monumente literare, fără a afirma că societatea homerică ne prezintă o realitate contemporană celei hesiodice, putem însă presupune — întemeindu-ne pe cele notate în primele pagini — că, în linii mari, lumea caselor bogate care stîrnește aversiunea lui Hesiod nu se deosebește, în mod apreciabil, în esența ei, de cea a eroilor homerici.

Mediul social hesiodic și cel ce apare în literatura homerică ni se înfățișează ca reprezentînd două laturi ale aceleiași realități sociale, în speță a societății grecești care evoluează spre

¹ *Vsemirnaia istoriia*, vol. I, pod red. I. P. Franțeva i dr., Moskva, Gospolitizdat, 1955, p. 655.

² *Munci și zădărnici*, 167.

orînduirea sclavagistă. Dacă vrem să caracterizăm mentalitatea socială din care izvorăște gândirea poetului beoțian, nu o putem face decît situînd-o în cadrul unității sus-menționate, adică într-un cadru din care să nu lipsească modul de viață al eroilor homerici și orientarea ideologică ce se reflectă în epopeile homerice.

Fiecare dintre membrii unui cuplu contradictoriu — fie el și în fază incipientă — nu se cuvine a fi tratat altfel decît în cadrul unității cuplului dat. Dacă epoca la care ne referim începe să cunoască deosebiri de mediu economic, de mentalitate socială și de idealuri etice, atunci nu avem dreptul să apreciem una din laturile în care au început să se diversifice societatea și gândirea timpului decît în funcție de cealaltă și în raport cu ea.

Există, așadar, două ambianțe sociale, două mentalități.

Înainte de a le defini, socotim însă la fel de necesar să avertizăm împotriva tendinței de a absolutiza opoziția dintre ele.

Opoziția dintre ele ca expresie a unei opoziții sociale a fost văzută de o serie de autori. Gomperz caracterizează distanța socială dintre Homer și Hesiod ca „antipodică”¹. Burnet notează în Hesiod un exponent al „vocii poporului”, aflată departe de aceea a „prinților homerici”². Sobolevski și colaboratorii săi vorbesc de aceeași opoziție ca avînd caracter „de clasă”³.

În comparație cu poziția lui Robin⁴, pentru care deosebirea evidentă de mentalitate care izbește în cele două serii de monumente literare ar indica două epoci deosebite, între care s-ar fi produs o schimbare a ideilor morale, punctul de vedere al autorilor menționați mai sus apare infinit superior din punct de vedere științific. Îndeosebi, precizarea lui Sobolevski că trebuie să avem în vedere în speță o diferențiere de *clasă* învederează un factor indispensabil în înțelegerea istoriei reale a epocii. Și, cu toate

¹ Th. Gomperz, op. cit., p. 40.

² *L'aurore de la philosophie grecque*, Payot, Paris 1919, p. 7.

³ Op. cit., p. 168.

⁴ *La morale antique*, „Presses Universitaires de France”, Paris 1947, p. 6.

acestea, nu credem că opoziția aceasta poate fi absolutizată, fără riscul unor alterări de nedorit a realității istorice.

În adevăr, procesul de diferențiere socială este în curs de desfășurare. El n-a putut duce la o situație în care conflictul de clasă între țăranii lui Hesiod și bazilei să fie prea net, prea accentuat.

Aprecierea pe care o vom da raporturilor dintre țăranii lui Hesiod și bazilei depinde de aprecierea pe care urmează s-o dăm momentului istoric, și aceasta ne duce la problema sclavajului. Or, în această epocă, orînduirea sclavagistă este abia în curs de formare. Sclavii există — îi întîlnim și în epopeile homerice și în „Munci și zile” — dar deocamdată stăpîniți muncesc și ei în mod curent laolaltă cu sclavii, astfel că fenomenul exploatării sclavagiste nu are încă amploarea care va caracteriza orînduirea sclavagistă propriu-zisă, nu joacă încă un rol esențial în procesul de producție*.

Or, dacă principala formă de exploatare a muncii în orînduirea sclavagistă, aceea a muncii sclavilor, are deocamdată un caracter neesențial, cu atît mai puțin poate avea caracter esențial exploatarea țăranimii neavute dar libere de către aristocrația gentilică. „Munci și zile” lasă să se vadă existența acestui element de exploatare, dar dat fiind că membrii familiilor gen-

* În conformitate cu cele arătate mai sus, profilul social al bazileilor, vag conturat în „Munci și zile” ne va apărea clar dacă vom admite ca izvor de informație literatura homerică.

În epopeile homerice membrii păturii sociale celei mai „de sus” apar adesea ca unii care muncesc, ca unii care sînt meșteri iscusiți în muncile curente, agricole sau meșteșugărești. Egiptios este unul din cetățenii cei mai de vază din Ithaca. Dintre cei trei fii ai săi, unul e pețitor al Penelopei, iar ceilalți doi muncesc fără răgaz pe ogoarele părintești (*Odiseea* II, 30—31). Nausicaa, fiica lui Alkinoos, spală rufele a'ături de slujnice, iar mama ei toarce lîna laolaltă cu sclavele casei (*Ibidem*, VII, 40—43; 69—70). Tatăl lui Ulises, Laertios, deși are sclavi, lucrează cu sapa ogorul (*Ibidem*, XXIV, 307). Iar Ulises însuși — fruntaș între fruntași — iată ce-i spune pețitorului Eurimahos: „Ehei Eurimahos, de ce nu sîntem amîndoi la cositul ierbii... cu cîte o coasă în mîină, ca să vedem cine lucrează mai mult cît ține o zi de primăvară!... De ce n-avem noi de mînat o pereche de boi buni, de aceeași vîrstă și putere..., ca să arăm o țarină de patru fălci! Ai vedea atunci de știu să trag cu brazde lungi!” (*Ibidem*, XVIII, 479—491). Ulises e deci gata să se ia la întrecere cu alt fruntaș, Eurimahos, în meșteșugul cositului sau al aratului.

tilice bogate muncesc și ei pe ogoare și pășuni, ca toți țărani, dat fiind că, în principiu, și unii și alții folosesc, deși în proporții diferite, munca sclavilor, înseamnă că antagonismul dintre cele două categorii de gospodării agricole nu este încă pronunțat.

Toate acestea ne arată că și lupta de clasă are încă un caracter rudimentar. Nici un document nu ne dă dreptul să vorbim de alt fel de luptă de clasă dusă de cei „de jos” decât aceea care se reduce la formele cu totul embrionare ale unor aspre admonestări verbale și ale unor proteste pasive. Tocmai de aceea nu se constată încă apariția statului sclavagist, produs suprastructural necesar al antagonismului economic dintre clasele sociale.

Așadar, recunoașterea deosebirii de viață și de mentalitate dintre mediul hesiodic și cel homeric, ca deosebire avînd substrat social, legat de apariția, în curs de desfășurare a unor clase sociale antagonice reprezintă principalul și trebuie să, călăuzească orice interpretare științifică, marxistă, a operelor menționate; absolutizarea însă a acestei deosebiri antrenează după sine, ca orice exagerare, unele concluzii inacceptabile, după cum vom avea prilejul să constatăm mai jos.

În prealabil însă, se impune evidențierea urmărilor opoziției subliniate.

Este interesant de relevat o primă deosebire însemnată între lucrările hesiodice și cele homerice: în timp ce existența unei dedublări sociale e recunoscută de Hesiod, ea este foarte rar înregistrată în epopeile homerice. Este și firesc. Despre nedreptatea socială vorbește de obicei păgubașul, iar nu beneficiarul ei. Aezii care cîntau la ospetele opulenților eroi din conace voiau să le fie pe plac. În versurile lor erau slăvite întîmplări vitejești și aventuri galante. Ce aveau să caute aici plîngerile celui care era jefuit de însuși meseanul aflat în fața cîntărețului?

Dar dacă acestui auditor nu-i place să i se vorbească de pretențiile altora, nu înseamnă că eroul homeric nu vede și el deosebirile sociale.

Iată un moment în care se mărturisește ca existent, la acesta, sentimentul diferențierii de clasă incipientă, sentiment asociat aversiunii de clasă:

*„Stai, ticălosule, pe loc și ascultă, mai bine, porunca
Celor mai mari decât tine, netrebnice tu și mișele
Care nimic nu plătești, dacă-i vorba de stat ori războaie“¹.*

Sînt cuvinte pe care autorul homeric le atribuie lui Ulises, adăugînd că, în acest chip, eroul din Ithaca se adresa numai „ostașului de rînd“ fugit din bătălie, pe care îl lovea cu toiagul, în timp ce, dacă fugarii erau „căpetenii și oameni de frunte“, atunci, el

*„ le zicea cu blîndețe:
„Nu stă, sărmane, frumos, de frică să fugi ca mișei;
Hai și rămiu tu pe aici și pe alții oprește-i din fugă“².*

Cei vechi recunoscuseră caracterul antipopular al acestor versuri. După cum relatează Xenofon, cei care, acuzîndu-l pe Socrates, au vrut să demonstreze disprețul pentru popor al acestuia, au denunțat între altele tocmai faptul că fiul Fenaretei ar fi agreat acest pasaj din „Iliada“.

S-a întîmplat însă ca printre miile de versuri ale cînturilor homerice să răzbească și în mod direct glasul protestatar al celor de jos, ca, de pildă, în cuvintele prin care Tersitos îl înfruntă pe Agamemnon³.

Spre deosebire însă de operele homerice, în „Munci și zile“ conștiința diferențierii în curs de înfăptuire se simte viu și insistent; ea antrenează proteste repetate împotriva celor bogați, a celor puternici. În adevăr aceștia îi înșală și-i jefuiesc pe cei slabi. Iar căpeteniile care, acum, în preziua apariției statului, au și preluat funcția lor de instrument al bogaților în judecățile lor, dau dreptate celor puternici. Pronunțările lor sînt sentințe mincinoase ale unor judecători, „de daruri înghițitori care . . . pretind c-au făcut judecată“⁴. Hesiod

¹ *Iliada*, II, 193—195.

² *Ibid.*, II, 185—186.

³ *Ibid.* II, 218—230.

⁴ *Munci și zile*, 37—38.

deplînge astfel lumea în care doar „cei puternici“ se bucură de dreptate, lumea în care „cel nemernic“ îl pierde „pe omul de treabă“, cu vorbe întortochiate-agrăindu-l și strîmb jurămînt¹.

Pe fondul diversității de condiții de existență se făurește și diversitatea concepțiilor etice. La Hesiod, „gîndirea muncii“ se imbină cu o etică a muncii. Nu vrem să absolutizăm această deosebire. Accente de simpatie față de muncă se întîlnesc uneori și în epopeile homerice, după cum în mod întemeiat observă I. Trencsényi-Waldapfel². Considerăm, în treacăt fie spus, că această constatare a autorului maghiar concordă mult mai bine cu observația noastră de mai sus, după care eroului homeric munca îi este încă familiară, decît cu aprecierea lui Trencsényi, care vede în el un „aristocrat trîndav“. Nu e însă mai puțin adevărat că simpatia față de muncă nu e cîtuși de puțin caracteristică mentalității homerice. În mod puternic predominant, morala eroului homeric este morala războinicului care se îndepărtează de munca productivă (mai mult în „Iliada“, mai puțin în „Odiseea“), în timp ce morala lui Hesiod este, prin esență, aceea a muncii.

*„Munca ți-aduce avere și multe mioare ți-aduce.
Tuturor zeilor este mai drag acel ce muncește,
Nu e rușine a lucra, ci lenea e doar de ocară“³.*

Ideea e semnificativă. Multă vreme literatura greacă nu va mai cunoaște *lauda muncii*. În adevăr, atunci cînd în cetatea sclavagistă se va dezvolta mai departe poezia și va apărea filozofia, ele vor fi aproape exclusiv opera stăpînilor de sclavi și, oricît de ascuțită va fi lupta socială și ideologică dintre aceștia și de opuse concepțiile lor filozofice, ei vor fi, cu rare excepții, de acord să considere munca drept o ocupație înjositoare, rezervată doar sclavilor. Cît despre sclavi, ei nu vor prea avea prilejul să scrie versuri, necum să filozofeze.

Pentru eroul homeric, ca luptător care vede în război un mijloc de îmbogățire neîntrecut și unica rațiune de a fi, suprema

¹ *Munci și zile*, 186—187.

² Hesiodos, *Munkák és napok*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1955, pp. 7—9.

³ *Munci și zile*, 301—303.

cinste este uciderea adversarului al cărui cadavru, cald încă, va fi pe loc despuiat de armură; suprema virtute pe care o prețuiește el este aceea de a se întoarce acasă din luptă încărcat cu turme, cu aur, cu scoarțe scumpe și cu roabe frumoase, luate drept pradă din cetatea învinsă. Pentru personajul poemului hesiodic, dimpotrivă, războiul e o calamitate care-i năruie ogorul, care-l schilodește sau îl ucide; el reprezintă, prin urmare, acea luptă, care, „de nimeni nu e cinstită“¹.

Fără îndoială că țăranul muncitor al lui Hesiod n-ar fi gustat, nici măcar în poezie, ideea de a face zece ani de război pentru o femeie...

Problema dobândirii justiției nu-l preocupă cîtuși de puțin pe stăpînul conacului. Atîta vreme cît va trăi, el va fi împărțitor de justiție și n-o va cere de la nimeni. Ideea lui de dreptate este clădită pe exaltare eroică, pe indiferență față de viața și dreptatea altuia. Ulisses este pe deplin conștient de faptul că ucigînd pe peșitori calcă rînduielile care guvernează cetatea, dar se sinchisește destul de puțin de aceasta. La fel de puțin îi preocupă pe eroii homerici și sobrietatea moravurilor. Desfrîul nu pare a zdruncina cît de cît ternelia casei lor.

Dimpotrivă, Hesiod cere mereu dreptate*. El vrea să se

¹ *Munci și zile*, 15.

* Semnalăm izbitoarea analogie dintre ideile cuprinse în unele versuri hesiodice și cele pe care le întîlnim în povestirea folclorică egipteană știută sub titlul „Plîngerile felahului“, povestire care aparține aproximativ epocii dinastiilor XII—XIII (sec. XX—XVIII î.e.n.) dacă nu chiar unei epoci și mai vechi.

Egiptul de atunci se afla în plină orînduire sclavagistă, dar țăranul în cauză e un agricultor liber, grav nedreptățit de unul din potențialii regatului. Aceași repetată somație adresată celui puternic să respecte justiția întrupată și dinco'ă în persoana unei zeițe dintre cele mai adorate; același protest împotriva celor care, împărțind dreptatea, o dau celor ce le aduc daruri, iar nu celor ce o merită; aceeași idee după care se va stinge spița neamului celui ce practică injustiția. Și, îndeosebi, o clară opoziție de clasă, de mentalitate socială, de vederi morale, opoziție care dincolo, în orînduirea socială sclavagistă egipteană, aduce la ordinea zilei revolta celor oprimați (v. *Les contes populaires de l'Egypte ancienne*, editate și comentate de G. Maspero, Paris, E. Guilmoto, 1911). Există dealtfel și alte analogii între textul hesiodic și folclorul egiptean. Hyacinthe Hussion semnalează de pildă marea apropiere dintre legenda hesiodică a Pandorei și legenda creării femeii de către Hnumu, în povestea egipteană a „Celor doi frați“ (v. *La chaîne traditionnelle. Contes et légendes au point de vue mythique*, Paris, 1874, p. 91 — apud Maspero, op. cit. pag. XIII).

convingă că există, undeva, zeița Justiția, care, dacă e jignită de oamenii nedrepti, nu se poate să nu obțină împotriva lor intervenția răzbunătoare a lui Zeus însuși! Setea de dreptate a lui Hesiod este preocuparea celui pe care in justiția l-a lovit adesea, fără ca să aibă puterea să i se împotrivescă. Insistența cu care Hesiod afirmă și apără ideea de dreptate e departe de a exprima o simplă profesiune de credință. Poziția sa are un caracter protestatar, antiaristocratic. El proclamă lauda dreptății pentru a blama pe aristocrații cei străini de spiritul de dreptate. Pentru omul muncii, care trăiește în sinul comunității satului sau al meseriei sale, printre vecini și tovarăși de muncă, solidar cu ei și dependent de într-ajutorarea care îi leagă, respectarea strictă a normelor de drept, a regulilor conviețuirii sociale, este o chestiune de însemnătate vitală*. De aici și modul în care apare problema individului în cele două ambianțe.

Intr-o epocă în care a apărut proprietatea privată asupra mijloacelor de producție și pasiunea pentru îmbogățire generată de aceasta, este firesc ca cei atașați de pământul și turmele lor să manifeste puternice trăsături individualiste. Un anumit individualism caracterizează atât mentalitatea eroului homeric, cât și pe aceea a lui Hesiod. Nici aici nu trebuie așadar să vedem între unii și alții acea opoziție absolută care ar putea apărea doar într-o orînduire antagonistă constituită.

Și totuși o deosebire există, și nu neînsemnată.

Eroul homeric este un individualist care se izolează în lumea prietenilor, a favoritelor și a slujitorilor săi. Fie în casa sa, fie pe cîmpul de luptă, el o scoate la capăt oarecum singur,

* Semnificativă ni se pare, în această privință, orientarea asemănătoare a orficiilor. În linii mari, se poate considera că partizanii orfismului se recrutau în mare parte din rîndurile poporului, ale țărănimii neînstărite în-deosebi. Izvoarele sociale care condiționează orfismul pot fi considerate într-o anumită măsură ca fiind comune cu izvoarele sociale care inspiră gîndirea hesiodică. Or, și la orfici Diké (justiția) se bucură de multă atenție. Ei o consideră „paredra” lui Zeus. Orfeu însuși ar fi prezentat-o ca șezînd alături de tronul lui Zeus și supraveghînd treburile oamenilor (După „Imnurile orfice” LXII, I, apud P. M. Schuhl: *Essai sur la formation de la pensée grecque* — Paris, Presses Universitaires de France, 1949, p. 286). Venerarea justiției apare în ambele cazuri ca expresie mitologică a aspirației spre justiție a celui oprimat.

ajutat doar de slugi sau de prieteni. De aceea el se simte doar în măsură redusă legat de grupul social din care face parte. Interesele sale economice nu-l obligă să iasă din această quasi-izolare. Pentru a se răzbuna pe Agamemnon, Achile lasă nenumărați luptători de aceeași condiție socială cu a lui să piară sub zidurile Troiei. După uciderea peșitorilor, Ulisses nu pregetă o clipă să pornească lupta împotriva tuturor celorlalți conlocuitori ai Ithacăi, iar masacrul pe care-l începe cu uciderea fruntașului Epiteos ar duce departe, dacă n-ar fi oprit prin intervenția Minervei.

Nu tot astfel stau lucrurile cu Hesiod. Egocentric și el, Hesiod spune oă e mai bine să cumperi țarina altuia decît să ajungi în situația în care altul o cumpără pe a ta. Dar poziția sa contradictorie face ca asemenea precepte utilitariste să aibă rază de acțiune limitată. Egocentrismul său se subordonează nevoii de a menține solidaritatea, buna înțelegere și spiritul de ajutor reciproc cu ceilalți țărani, între care trăiește. Acestea sînt cerute de interesele sale economice.

„Și mai cu seamă să-l chemi [la masă] pe-acel ce vecin e cu tine.

Cine-are parte de-un bun vecin, de cîștig are parte;

Vitele nu ți-ar pieri, de n-ar fi vecinul nemernic.

Cînd te-mprumută vecinul, să-i dai înapoi tu, la rîndu-ți,

Tot cu aceeași măsură, ba chiar și mai mult de se poate.

Ca-n ajutor să-ți mai sară și-apoi cînd mai ai vreo nevoie.

Dă la acel care-ți dă, să nu dai la acel care nu dă;

Celui ce dă, i se dă, la cel ce nu dă, nu-i dă nimeni!.

Vedem deci că în raport cu cercul de legături al celor „de sus“, care se izolează de ai săi, acela al țăranului hesiodic e mult lărgit. Este cercul larg al vecinilor, al grupului social din care face parte. Cu aceștia Perses e sfătuit să trăiască în bună înțelegere, să-i ajute la nevoie, ca să poată solicita în caz de trebuință ajutorul lor; să le dea la nevoie, ca să poată și cere de la ei.

¹ *Munci și zile*, 335—348.

E adevărat că micul proprietar vede în toate aceste relații latura practică a folosului personal. Dar, nu mai puțin, se impune și o asemenea concluzie: specificul existenței sale constă în faptul că nu se poate ajuta pe sine decît cu condiția de a ajuta pe alții, idee care, în definitiv, se regăsește mai întotdeauna în spiritul de solidaritate socială.

Ținînd seamă de toate considerentele de mai sus, se pune întrebarea care dintre cele două orientări morale e superioară, cea a țăranului hesiodic, sau cea a personajelor homerice? Mai de mult, Maurice Croiset, privind pe Hesiod de la o înălțime ea însăși aristocratică, declara cu o severitate puțin salonardă: „El e departe de a avea în minte un tip uman atît de nobil cum e eroul homeric... Nici un fel de chemare la devotament eroic. Toată această regiune superioară a virtuții îi este străină. El urăște războiul pe care-l cîntau aezii ionieni...¹ Ei bine, trebuie să fim recunoscători lui Trencsényi-Waldapfel, căruia o argumentată analiză marxistă îi permite să ajungă, în mod convingător, la concluzii diametral opuse. Hesiod, apostrofîndu-i pe bazilei, denunțîndu-le defectele, este convins de redusa lor valoare morală. Comparîndu-i cu trîntorii din lumea albinelor (exagerarea este subiectiv justificabilă), blamînd inferioritatea etică a firii lor de pasăre de pradă, Hesiod face să apară „limpede și fără să se mai spună, că omul muncitor (deci inclusiv Hesiod el însuși — I. B.) este mult superior ca valoare umană aristocrației trîndave”², după cum conchide pe drept cuvînt autorul maghiar.

S-a vorbit de pesimismul hesiodic în „Munci și zile”³. Este adevărat că poetul se plînge de faptul că, în loc să fi trăit în altă epocă, mai senină, trăiește viața sumbră a celor din „vîrsta fierului” a căror parte e un chin fără sfîrșit și care știu bine că degeaba încearcă să se măsoare cu cei mai tari decît ei, căci vor avea tot atît de puțini sorți de izbîndă ca și o privighetoare încăpută în ghiarele eretelui.

¹ Croiset, op. cit, p. 507.

² Trencsényi-Waldapfel op. cit., p. 30.

³ De pildă, în *Istoria filosofiei*, vol. I, Moskva, 1941; de asemenea W. Nestle, *Vom Mythos zum Logos*, Stuttgart 1942.

Dispoziția poetului țăran este, așadar, departe de a fi veselă. Și totuși, convingerea adincă, neconținut reafirmată, în forța ce sălășluiește în brațele și în mintea lui, încrederea în capacitatea celui chibzuit și harnic de a învinge piedicile ce-i stau în cale, nu rimează cu pesimismul. Accentele tragice întâlnite uneori în textul hesiodic ar putea fi interpretate, poate, mai degrabă ca avertismente împotriva iluziilor: existența e atât de dificilă, încât de biruie poate s-o biruie doar cel ce privește adevărul în față, fără a-l înfrumuseța, fără a se crampona de himere. Optimismul poate fi demobilizator; scepticismul, dimpotrivă, îl ferește pe om de dezamăgiri demoralizatoare. „Gîndirii muncii“ nu i se potrivește pesimismul. Și nu poate fi socotit pesimist cel ce proclamă:

„Ferice acel ce...

Fuge de orice păcat și-și vede cinstit de-a sa muncă”¹

E adevărat însă că, pe cît de activ apare omul pe care-l reprezintă poetul, în exercițiul îndatoririlor sale profesionale, pe cît de încrezător apare în capacitatea sa de a învinge în acest domeniu nenumăratele dificultăți care-i stau în cale, pe atît de inactiv se manifestă el în treburile obștești.

În acest punct, analiza noastră, întilnește aprecierea pe care o dă atitudinii lui Hesiod, Trencsényi-Waldapfel și care, credem, include o anumită exagerare, derivată dintr-o apreciere insuficient de nuanțată a epocii.

După părerea autorului marxist de la Budapesta, în epoca lui Hesiod clasele sociale ar fi pe deplin diferențiate. Hesiod ar trăi o epocă de „ascuțire a luptei de clasă”¹, în care, în principiu s-ar putea pune problema unei lupte revoluționare a țărănimii împotriva aristocrației funciare. Dacă totuși nu e vorba de luptă revoluționară la Hesiod, aceasta s-ar datori faptului că „țărănimea beoțiană, neîncrezătoare în industrie, nu dispunea prin ea însăși de mijloace politice pentru asemenea luptă”³. Comentînd, în fine, fabula eretelui și privighetorii, autorul maghiar nu e de acord cu

¹ *Munci și zile*, 819—820.

² Trencsényi-Waldapfel, op. cit., p. 12.

³ *Ibid.*, p. 12.

acea interpretare a acesteia, din care s-ar putea deduce că „Hesiod ar urmări renunțarea la orice revoltă a oprimaților”¹.

Trencsényi-Waldapfel are deplină dreptate atunci când arată că ideologia elaborată de Hesiod are un caracter progresist, prin aceea că opune pentru prima dată (în Grecia, desigur) punctul de vedere a unor oprimați, păturii celor puternici. Am arătat mai sus de ce credem însă că aceasta din urmă nu poate fi socotită încă, fără rezervă, o clasă exploatoare. Nu ni se pare posibil să se vorbească de faptul că țăranul hesiodic ar desfășura, în toată puterea cuvântului, lupta de clasă împotriva bazileilor. Să ne gândim la o observație a însuși autorului menționat. După părerea d-sale, Hesiod a adresat „Theogonia” altui auditoriu decât acela al poemului „Munci și zile”, și anume tocmai aristocrației. Așa fiind, arată d-sa, Hesiod a folosit în „Theogonia” cu totul alt ton decât acela din „Munci și zile”. Or, în „Theogonia” se vorbește de bazileii drepti care sînt preferații muzelor și îndeosebi ai lui Calliopi, prima dintre ele și muză a elocinței, aproape egală lui Apollon² și devenită mai tirziu protectoare a științei. Față de acești bazilei, Hesiod se exprimă cu profundă venerație și fără urmă de accente critice. Chiar dacă, după cum observă Trencsényi, e vorba aici doar de bazileii care sînt judecători drepti, e totuși greu de admis că poziția poetului, devenit atît de binevoitor cînd recită în fața acestora, ar fi poziția unui om care duce luptă de clasă.

Nici un text nu permite concluzia că Hesiod s-ar gîndi la revoltă. El protestează împotriva silniciei și drept unică soluție recomandă țăranilor năpăstuiți să muncească și să cultive dreptatea. „Cei puternici sînt nedrepti și păcătoși, omul trebuie să-i ocolească și să se apere de acțiunile lor nefaste prin disciplină, prin înțelepciune și muncă” — spune, în esență, Hesiod. Este o formă de protest, desigur, dar de protest pasiv, care n-are în sine nimic revoluționar. Ba chiar în termeni moderni, am spune că e vorba de diversiune contrarevoluționară, dacă n-ar fi evident că pentru epoca lui Hesiod este la fel de forțat să vorbim de contrarevoluție

¹ Trencsényi-Waldapfel, op. cit., p. 28.

² P. Decharme, *Mythologie de la Grèce antique*, Paris, ediția a VI-a, p. 236—237.

ca și de revoluție. În adevăr, în perioada de trecere, așa cum a fost definită mai sus, ce sens ar putea să aibă o revoltă? Spre a se obține ce? Desființarea proprietății funciare a bazileilor, care seamănă, pînă la un punct cu aceea a presupușilor revoltați? Oare consideră Hesiod poziția sa socială ca lipsită de speranță, proprietatea sa devenită sterilă, lipsită de perspectivă, și neavînd deci altă soluție decît revolta? S-a arătat că nu. El speră că se va putea îmbogăți, că va obține mai mulți sclavi. E doar epoca în care tocmai se dezvoltă exploatarea sclavagistă. Cînd, mai tîrziu, în Grecia, în plină orînduire sclavagistă, vom întîlni țărani răsculați, nu-i vom găsi în fruntea răscoalelor ci antrenați de acestea; ele vor fi înainte de toate răscoale ale sclavilor, care vor fi ei inițiatorii revoltelor. Deocamdată, sclavii nu reprezintă încă o forță cit de cit apreciabilă; despre revolta lor nu poate fi vorba, iar stăpînii lor, avuți ori nevoiași, nu au interesul s-o facă și nici n-au cum să se gindească la aceasta. Împotriva cui să se îndrepte revolta? Împotriva puerii politice? Dar aceasta nici nu există încă. Există doar judecătorii venali, iar Hesiod arată că în anumite condiții omul cel mai năpăstuit poate ieși la liman, contracarînd acțiunea „mîncătorilor de daruri“. Țărănimea beoțiană nu se revoltă deci, dar nu din cauză că e lipsită de „mijloace politice“ în acest scop, după cum se spune în textul menționat mai sus, ci pentru că nici pe plan obiectiv și nici pe plan subiectiv nu poate fi încă vorba de așa ceva.

Protestul lui Hesiod, incontestabil și puternic, nu poate fi, așadar, decît *pasiv*. Sîntem doar în ajunul unei noi orînduiri sociale, care, în ciuda antagonismelor ei inerente, reprezintă un progres față de trecut. Necazurile consătenilor lui Hesiod nu se vor atenua de loc în viitorul apropiat. Dar cu toate acestea, economia se află pe o linie generală ascendentă, iar factorii purtători de capacități economice superioare sînt dominanți chiar și pentru Hesiod, în raport cu aceia care îl nemulțumesc. Poziția sa e contradictorie și de aceea protestînd împotriva anu-

mitor rinduieli nedrepte, el nu se gîndește nicidecum la lichidarea relațiilor de producție existente, în speță proprietatea agrară, și nici n-are cum să se gîndească la aceasta. El nu protestează împotriva noii orînduiri*. Tocmai de aceea protestul său apare deviat, și anume, în speță, proiectat spre trecut. El ar voi un viitor, care să reinvie visata fericire a trecutului, în cadrul rînduielilor economice ale prezentului.

E tocmai ceea ce constatăm în versurile hesiodice din „Munci și zile“.

*

Se poate vorbi oare de raționalism hesiodic? Iată o nouă problemă pe care o sugerează lucrarea considerată, problemă direct legată și de aceea a felului în care urmează să fie apreciat elementul religios prezent în poem. Nestle crede a putea defini în ansamblul operei hesiodice — inclusiv „Theogonia“ deci — o triplă manifestare a acestei așa-zise tendințe raționale: năzuință spre aflarea adevărului, o alta către aflarea unei ordini în natură, o alta, în fine, în direcția căutării ordinii morale în viață¹. Prin cuvîntul muzelor care îl inspiră, Hesiod anunță în „Munci și zile“ că, spre deosebire de basmele ce se povestesc, poemul său va spune adevărul adevărat. Nestle crede că prin aceste cuvinte, Hesiod ar voi să marcheze deosebirea dintre poziția sa „realistă“ și epopeea homerică, ce ar avea un mai marcat caracter fantastic, deși în altă parte tot Nestle observă că în timp ce la Homer zeitatea apare mai degrabă ca o creatură umană, la Hesiod ea apare cu toate drepturile ei de autor divin și autoritate supremă. Zeller insistă și el asupra elementului raționalist care ar fi prezent în gîndirea lui Hesiod². Dimpotrivă, Sobolevski și colaboratorii săi sînt de părere că în epopeile homerice elementul raționalist e mai marcat decît în opera lui Hesiod.

* În tratarea acestei probleme, și nu numai a acesteia, țin seama de observațiile făcute de tovarășul profesor Aram M. Frenkian, precum și de acelea ale tovarășilor asistenți Petru Kahana și I. Gornștein.

¹ W. Nestle, op., cit., p. 44.

² *Philosophie des grecs*, Hachette, Paris, 1884, p. 79—80.

Să ne oprim puțin asupra acestei chestiuni.

Este incontestabil că Hesiod nu se împacă cu ideea unei creații divine din nimic și că privește pe zei a fi ei înșiși creați. Lucrul e spus în „Theogonia” în chip prea limpede ca să poată da naștere la controverse. Este foarte adevărat, de asemenea, că în „Munci și zile” răbufnește de câteva ori un sentiment care numai pios nu poate fi numit. Iată câteva ilustrări: războiul, spune Hesiod, nu e iubit de nici un muritor, dar oamenii sînt nevoiți să-l accepte „căci așa fu a zeilor voie”¹

Așadar oamenii sînt nevoiți să practice o îndeletnicire nenorocită, care ar trebui să fie condamnată, dar pe care zeii le-c impun totuși.

În fond, indirect, poetul protestează împotriva faptului că zeii obligă pe oameni să se măcelărească pe cîmpul de bătaie.

În altă parte, poetul leagă de voința lui Zeus toate nenorocirile care se abat asupra oamenilor².

Sau: poetul pomenește cunoscuta legendă a lui Prometeu. În termeni care abia dacă ascund dezacordul, el amintește că Zeus, ca pedeapsă pentru că a fost păcălit de Prometeu mai demult, a ascuns de oameni mijloacele de a-și agonisi traiul fără muncă grea, între altele și focul (vedem aici, în treacăt fie spus, o analogie cu legenda biblică a pedepsirii primilor oameni, constrînși să muncească pentru a putea trăi). Cîtă simpatie se exprimă în versurile următoare pentru eroul temerar care din nou l-a înfruntat pe Zeus!

*„Din nou atunci, nobilul fiu al lui Iapetos,
păcăli atenția lui Zeus fulgerătorul și îi smulse focul”³.*

Or, Prometeu este întruchiparea spiritului omenesc de inițiativă, de creație, de dominație asupra naturii, spirit opus servilității bigote, este *Omul* care îl înfruntă pe zeu și-l atacă la el acasă*.

¹ *Munci și zile*, 16.

² *Ibid.* 97—102.

³ *Ibid.* 50.

* Nu am dori să accentuăm prea mult asupra acestei laturi a gândirii hesiodice. Se pare însă că adepții misticismului pitagoric au simțit nuanța

Și totuși Hesiod crede în divinitate. Zeus este cel ce decide de soarta oamenilor și a întregii lumi, cel care dă oamenilor puterea și le-o ia înapoi, care înalță pe cel prăbușit și încovoie pe cel orgolios. Puterea lui nu e niciodată contestată. Ordinea divină instaurată de Zeus în natură e socotită de nezdruccinat.

Apoi, mentalitatea mistică primitivă e prezentă în „Munci și zile“, nu numai sub aspectul ei mitologic, dar și sub aspectul deja semnalat al credinței în zile faste și nefaste, în tabu-uri etc. Ordinea naturală pe care, după părerea lui Nestle, Hesiod ar recunoaște-o este cea aspră necesitate, Moira, căreia și zeii i se supun, și care apasă asupra oamenilor ca o fatalitate, ca o forță irezistibilă. Între atâtea altele, nevoia de a munci ar fi de asemenea expresia unor rînduiri fatale, neplăcute, dar inevitabile¹. Se prea poate că logosul lui Heraclit, în care ideea de ordine naturală apare laicizată, deși nu încă deplin concretizată, să-și aibă izvorul îndepărtat în concepția hesiodică despre ordinea naturală, dar pentru aceasta, cea din urmă nu apare mai puțin mistică. Este o ordine care n-are nici o structură rațională, care e impenetrabilă. Acest element e esențial. Dacă-l neglijăm, atunci nu mai înțelegem deosebirea dintre gîndirea hesiodică și gîndirea materialistă de mai târziu.

Urmărind literatura homerică, nu avem nici un drept să pretindem că ea ar dezvălui o mentalitate diametral opusă. Ca și la Hesiod, în epopeile homerice zeii apar stăpîni pe lume și pe oameni; ei ar fi capabili să suspende mersul soarelui și să oprească noaptea în loc, dar sînt supuși totodată și ei Moirei. Pe de altă parte, după cum adesea s-a spus și repetat, momentele de impie-

raționalistă din unele versuri hesiodice, căci tradiția înregistrează protestul lor, bineînțeles figurat. Se spunea că Pithagora, atunci cînd a coborît în infern, a văzut „sufletul lui Hesiod, legat de o coloană de bronz și urlînd“ pedepsit fiind pentru poveștile pe care le născocise despre zei (Diog. Laert. VIII. 21). În treacăt fie spus, Homer se afla în infern alături de Hesiod și se bucura de un tratament analog (Ibidem). Semnificativ pentru felul asemănător în care pithagoricii apreciau opera hesiodică și cea homerică (v. mai jos).

¹ Munci și zile, 314.

tate abundă în epopeile homerice, unde rânduiețile divine sînt adesea persiflate, dacă nu chiar bagatelizate.

În ansamblu însă, cu greu am putea defini vreo deosebire calitativă între literatura homerică și cea hesiodică, în ce privește modul de a aprecia raportul dintre zeu și om. În ambele, zeitatea se încrucișează cu umanitatea, căsătoriile „mixte” între zei și oameni sînt privite ca posibile, omul-zeu care a constituit o etapă în istoria noțiunii de zeitate e prezent.

După cum vedem, în linii mari, nu găsim un criteriu fundamental cu ajutorul căruia să putem defini vreo opoziție între cele două serii de opere în această problemă. De ateism nu poate fi vorba nici într-o parte, nici în cealaltă*. Protestul împotriva rânduieților divine nu înseamnă încă ateism. Ateul nu se plînge de divinitate, nu protestează împotriva ei, n-o urăște, ci pur și simplu o neagă, ceea ce e cu totul altceva, ba chiar exact contrariul...

Din punctul de vedere al acceptării sau neacceptării zeității, nu se pot constata, așadar, între cele două grupuri de monumente literare deosebiri importante. În istoria generală a religiei și ateismului, ele ocupă aproximativ același loc și nici n-ar putea fi altfel, dacă ne gîndim că, deocamdată, orînduirea socială căreia aparțin nu cunoaște clase sociale antagoniste, net determinate, a căror poziție socială să introducă deosebiri adînci de mentalitate religioasă.

Dar poziția aristocraților homerici și a țăranilor lui Hesiod nu e nici identică. Dacă nu putem vorbi de opoziții, de deosebiri calitative esențiale, totuși de anumite deosebiri putem și trebuie să vorbim, și aceasta tocmai în virtutea faptului că procesul de diferențiere socială, deși aflat abia la începutul său, se manifestă deja.

* Considerăm totuși că ideea de *Haos*, așa cum apare ea în „Theogonie”, reprezenta o *intuiție materialistă*, care, mai tîrziu, avea să se dezvolte spre anumite *idei filozofice materialiste*, alimentînd pe această cale ateismul. Dar e cu totul improbabil ca ideea de *Haos*, așa cum apare ea în „Theogonia”, să fie o idee originală hesiodică. Intocmai ca și legendele incluse în „Theogonia”, ideea de *Haos* era, probabil, răspîdită în popor, și a fost preluată de Hesiod și vehiculată mai departe prin opera acestuia.

În adevăr, în condițiile comunei primitive, factorul care dominase gândirea religioasă nu fusese cel social, ci cel natural, deci nu relațiile dintre oameni, ci relațiile dintre ei și natură. Acest caracter se păstrează pînă la un punct și în mediul homeric, deși condițiile istorice au început să fie altele. În lumea eroilor homerici, stăpînitori de multe vite și multe slugi, viața mai ușoară permite omului să se simtă în mai mică măsură dependent de zei. Arbitrarul „voinței” acestora, care pare a se manifesta din plin pe cîmpul de luptă, e mai puțin resimțit de cel avut, în timpul vieții cotidiene pașnice, unde cel puțin factorul social nu-i dă încă bătaie de cap. Securitatea pe care i-o dă viața sa socială, faptul că pe planul existenței „civile” nu se simte dependent de vreo forță socială suprapusă lui, îi permite o anumită degajare în felul în care privește divinitatea, îi permite să reducă dimensiunile acesteia în raport cu dimensiunile omului și, deci, să nu aprecieze ca prea mare distanța dintre om și zeu. E un lucru care ne izbește adesea în epopeile homerice. Uneori, eroul homeric se închipuie pe sine „colaborînd” cu zeul, în cea mai bună tovărășie. Și astfel, chipul zeului, zămislit cu atîtea veacuri în urmă de imaginația populară, ajunge în chip firesc și spontan să reflecte ca într-o oglindă chipul tovarășului de ospete și luptă al eroului, el apare, ca și al acestuia, cheflui, nestatornic, șugubăț, iubitor de aventură, iute la minie, viclean, egoist și crud. După cum acest comesean îl invocă pe zeu în felul său, uneori cu supunere, adesea cu un zîmbet batjocoritor pe buze, tot astfel îl va evoca și aedele homeric. Antropomorfismul zeului homeric este izbitor.

Dincolo lucrurile stau puțin altfel. Țăranul lui Hesiod se simte slab și atunci cînd aruncă lancea, și atunci cînd conduce plugul, și atunci cînd se prezintă în fața judecății, sau la conacul celui avut. Forțe care-l domină și pe care nu le poate înfrunta îi alimentează sentimentul de slăbiciune, fie atunci cînd pășește în fața dușmanului, fie cînd așteaptă recolta, fie cînd așteaptă sentința judecătorilor, sau cînd înfruntă capriciile castelanului, care l-a „prins în ghiare”.

Așadar, în mediul hesiodic, unde începe să se simtă apăsarea socială, sentimentul slăbiciunii sale urmărește pe om în mod ne-

întrerupt. În genere, eroul homeric se adresează zeilor spre a le cere sporirea puterii fizice și a eficacității ei. În „Munci și zile“, Hesiod simte nevoia ajutorului divin îndeosebi spre a fi apărat de nedreptate socială. Astfel, factorul social joacă un rol însemnat în geneza ideilor religioase ale lui Hesiod. *

Totodată însă, Hesiod nu pare a fi total convins că Zeus va promova dreptatea.

*„Ochiul lui Zeus, ce toate le vede și toate le știe,
De va voi, și-aceasta vedea-va și va să cunoască.
Ce fel mai fu judecata ce-orășu-năuntru o-mparte!
Ci printre oamenii de-astăzi nici eu nici fecioru-mi să fie
Drept, n-aș dori, căci e-un rău cinstit să rămâi, cînd vezi bine
Că biruiește-n județe acela ce umblă cu pricea.
Ticăloșia aceasta Cronidul, nu-mi vine-a crede s-o-ndure“¹*

Din nou, amestec de respect, de frică și de oarecare neîncredere în bunele intenții ale lui Zeus, care poate să vadă nedreptatea, dacă *va voi s-o vadă* și care n-o va răbda, *probabil* (deci nu absolut sigur).

Un asemenea zeu e temut și respectat, dar nu e iubit; cu cît frica e mai mare, cu atît e mai mare și distanța dintre individ și cel temut. Poți să murmuri în surdina împotriva unui ins atît de aprig și de îndoielnic cum e Zeus, dar nici vorbă nu poate fi să-l ei în rîs. Cauți cel mult ca, pe cît posibil, să-l înțelegi, să ți-l faci favorabil, în cît mai mare măsură cu putință, și să ai, pe cît se poate mai puțin, ocazia să-l întîlnești.

De aici, la Hesiod, acel amestec de bigotism și oarecare neîncredere, chiar, uneori, antipatie față de divinitate, de aici apelul său disperat la spiritul ei de dreptate, dar tot de aici lungă și răbdătoarea serie de sfaturi privind procedeele practico-tehnice prin care cată omul să se ajute și să se apere *singur*, fără zeitate.

Eroul homeric are uneori curajul să-l înfrunte pe zeu. Hesiod niciodată. El îl omagiază, în speranța că se va retrage și-l va lăsa în pace, să-și vadă de treabă, cel mult ajutîndu-l de departe. Să ne gîndim cu cît e mai rară prezența zeilor în „Munci și zile“, în

¹ *Munci și zile*, 260—266.

raport cu „Iliada“! Iar atunci cînd sînt prezenți, nimic nu vorbește despre antropomorfismul lor.

Această deosebire pe plan ideologic, intim legată de deosebiri în existența socială a două straturi sociale tot mai diferențiate, se va adînci și mai mult în secolele următoare, cînd antagonismul de clasă va deveni motorul principal al mișcării politice, cît și al celei ideologice. În acele secole, ateismul cînd va apărea, nu se va naște printre urmașii țăranilor lui Hesiod. Pe aceștia, pe țăranii, îi vom întîlni formînd grosul coloanelor de participanți la procesiunile religioase ale lui Bacchus, asistînd plecați la ritualul misterelor eleusine, sau poate practicînd orfismul — atîtea momente care arată substratul agrar al fideismului elen și care, toate, direct sau indirect, se află implicate în acele versuri din „Munci și zile“ unde, în numele rodniciei spicului de grîu sînt invocați Hades („Zeus subteran“) și pura Demeter¹.

*

Succesul muncilor agrare depinde în mare măsură și de datele cînd sînt executate. Fiecare operație agricolă are data ei optimă, și puține lucruri preocupă pe țăran mai mult decît cunoașterea momentului celui mai favorabil pentru pregătît pămîntul, pentru însămînțat, cules etc., momente care variază de la un produs agricol la altul. O milenară tradiție, bazată pe observații empirice — dar pe care știința agronomică e obligată uneori să le dezmință — a fixat în mintea țăranului din orice țară, pentru determinarea momentelor propice, anumite puncte naturale de reper, legate de obiceiurile animalelor, ori de viața plantelor perene. Țăranul român crede că, de însămînțat porumbul, cel mai bine e atunci cînd începe să cînte cucul, ori să „plîngă“ via . . . În treacăt notăm, pentru a marca quasi-analogia, că pentru consătenii lui Hesiod însămînțarea grîului, toamna, trebuie să înceapă o dată cu strigătul cocorilor². Dar nu această asemănare de tradiții ne interesează acum, ci altceva.

¹ *Munci și zile*, 460—461.

² *Ibidem*, 441—443.

Citim în „Munci și zile“:

*„Atunci când Orion și Sirius vor fi ajuns la mijlocul
firmamentului
Și când Aurora, cu degetele trandafirii, va fi văzut Steaua
Arcturus,
Atunci, Perses, culege și du-ți acasă strugurii...
Apoi, după apusul Pleiadelor, al Hyadelor și al
Puternicului Orion, adu-ți aminte că este vremea însămînțărilor...”*

*Dacă însă te cuprinde dorul primejdioasei navigații,
Nu uita că, atunci când Pleiadele fug de vigoarea năvalnică
A lui Orion și cad în marea neguroasă...
Nu mai este vreme să fii corăbiile pe mare”.¹*

Țăranul beoțian se conduce, așadar, îndeosebi după aștri, spre a afla vremea cea mai potrivită pentru muncile agricole și, după cum vedem, pentru navigație.

Semnificația acestei asocieri este probabil mai adâncă decât pare la prima vedere. După toate probabilitățile, în concepția primitivă a țăranului, între mișcarea astrilor și ciclul vieții agricole a plantelor nu este numai o relație de coincidență, ci o legătură cauzală. Avem aici în vedere concepția primitivă, deja semnalată, a unității naturii, a unității închipuitului ciclu vital al universului, care ar îngloba presupusele forțe vitale ce ar sălășlui atît în brazdele ogoarelor, cît și în restul cosmosului, îndeosebi în aștrii cerului. Mitul lui Osiris la egipteni, al lui Demeter și Coré la greci, al lui Mithra la iranieni, al lui Telepinu la hitiți și altele asemănătoare au la bază preocupări agrare și nu fac decât să exprime în simboluri mitologice imaginea pe care o are agricultorul antic despre cosmos și mișcarea cosmică. Poemul „Munci și zile” are și în acest punct contingență cu „Theogonia”; aceasta din urmă se inspiră tocmai din credința că forțele naturii, împreună cu părțile mari ale acesteia, așa cum sînt — toate — personificate în zei, constituie o unitate, care trebuie să se exprime printr-o anumită filiațiune a divinităților. Rivaud² observă că la grecii din timpurile hesiodice asamblarea divinităților într-un

¹ *Munci și zile*, 609—612, 615—622.

² A. Rivaud, *Histoire de la philosophie*, vol. I, Paris 1948, p. 21.

pantheon unic a fost consecința contopirii triburilor grecești izolate, care își aveau, fiecare, zeitatea proprie. Poate că procesul de unificare etnică a favorizat pe acela de unificare a naturii adică a „physisului” și, prin consecință, constituirea „Pantheonului”. Această relație poate fi doar menționată aici.

Versurile de mai sus ni se par însă interesante și din alt punct de vedere.

Ele mărturisesc că, de timpuriu, treburile agriculturii și ale navigației au împins pe locuitorii Greciei să urmărească mișcarea astrilor. Probabil că intensificarea considerabilă a navigației în secolele următoare (marile călătorii maritime încep să fie practicate abia după epoca lui Hesiod) a sporit și mai mult atenția spre ordinea stelară. Astfel apare, după un secol și mai bine astronomia greacă. Actul ei de naștere a fost poate cea „Astrologie nautică” atribuită lui Thales, care, în treacăt fie spus, nu cuprindea de loc astrologie. Foarte firavă și naivă pe vremea lui Thales, ea a marcat totuși începutul, în Europa, al unei lungi evoluții istorice la capătul căreia, azi, se află știința astronomică modernă.

Versurile hesiodice ni se par semnificative, în sprijinul acelei concepții materialiste asupra istoriei științei naturii, care arată că începuturile ei și-au avut rădăcinile în viața practică a omului muncitor și producător. În speță, versurile hesiodice indică practici și asociații de idei care, neîndoielnic, au constituit preistoria astronomiei.

Hesiod și istoria filozofiei

Istoria filozofiei ca istorie a anumitor concepții generale, mai mult sau mai puțin încheiate, asupra realității și prezentind un minim de sistematizare începe, în Europa, o dată cu școala din Milet. Dar istoricul filozofiei care s-ar mulțumi cu această constatare și ar refuza cercetarea antecedentelor apariției filozofiei sistematice ar da dovadă fie de simplism, fie de incapacitate de a aplica în problema respectivă criteriile marxismului. Materialismul milesian ne înfățișează o *concepție* despre lume;

elementară, naivă, sumară, dar totuși o concepție. Descoperirea materialității lumii, teoria thalesiană a materialității lumii nu s-au putut naște în chip miraculos în mintea filozofului. De obicei, miracolele n-au slujit materialismului...

Studiul faptelor ne silește să admitem că istoria categoriilor materialismului și dialecticii are și preistoria ei. Înainte ca un adevăr teoretic să fi fost formulat, el începe prin a fi „intuit” și apoi „reprezentat”, pentru a folosi termeni mai degrabă sugestivi decât riguroși corespunzători. În faza preistorică, pe care am numit-o a „reprezentării”, adevăruri profunde se oglindesc în gândirea vreunui autor, cult sau nu, rapsod sau slujbaş, cunoscut sau necunoscut, fără a căpăta caracterul de teorie, fără a fi deci filozofie, dar mărturisind totuși că, în chip spontan, conștiința celui în cauză a descoperit un aspect ascuns al naturii.

Profesorul Aram Frenkian arăta în lucrarea sa atât de instructivă, „Le monde homérique”, că nașterea filozofiei grecești nu poate fi înțeleasă pe deplin fără studiul prealabil al epopeilor homerice și adăuga că o asemenea cercetare a „protofilozofiei grecești” va trebui să includă și opera lui Hesiod¹.

Această recomandare se dovedește a fi binevenită. În adevăr, cercetînd sub acest aspect poemul „Munci și zile”, vom ști să prețuim și acele reflexii ale lui Hesiod, în care, după părerea noastră, se înfățișează anumite „intuiții” filozofice din care mai tirziu se vor naște generalizări filozofice.

La începutul poemului său, poetul muncilor agricole îl instruiește pe fratele său asupra virtuților emulației. Ea este luptă (ἔρις) e adevărat, dar nu orice luptă e rea, scrie Hesiod. Pe lângă lupta cea rea și urîță, războiul, mai există cealaltă, lupta constructivă, pe care

*„... Cronidul, în cer locuind, temelie o puse
Lumii, spre a fi de folos muritorilor, înspre mai bine.
Ea și pe cel mai netrebnic din oameni la muncă îl mîndă
Căci, cînd un om fără lucru își vede vecinul cu stare
Gospodărînd, semînînd și arînd ca să-și strîngă avere,
Face la fel cu vecinul. Și lupta aceasta e bună.”²*

¹ Aram Frenkian, *Le monde homérique*, J. Vrin, Paris 1934, p. 10.

² *Munci și zile*, 18—23.

Firește, poetului nu-i trece prin minte să ne dea vreo teorie a contradicției. Dar el a observat că ciocnirea dintre oameni poate fi un factor pozitiv, că poate da rod; a mai observat că faptul ciocnirii e atât de important încît ar părea că stă la temelia pămîntului¹. Iată o cugetare zămislită de practica vieții și care, alături de alte și alte observații și cugetări, va pregăti gîndirea teoretică pînă în clipa în care, prin Heraclit*, ea va ajunge să proclame *principiul dialectic*: „Lupta este universală și toate se nasc din luptă“. O asemenea evoluție n-a fost de altfel unică, ea nu s-a petrecut doar în Grecia. În China, de pildă, mult timp înainte ca ideea de contradicție să fi fost descoperită de Lao-țzi — la mai puțin de un veac înaintea lui Heraclit — în scrierile populare a apărut „reprezentarea“ contradicției sub forma opoziției dintre *in-ți* și *ian-ți*, pe cît se pare aproximativ în aceeași epocă în care a scris și Hesiod.

Nu ne vom ocupa aici decît în treacăt de ideea de Haos, de origine, probabil, populară și reluată de Hesiod. Ea e enunțată în „Theogonia“. Dar, fie că Haosul ar înfățișa apa, după cum credea, în antichitate, *Zenon din Kition*² sau un fel de materie „proteică“ nedefinită (după părerea lui *Abel Rey*), sau spațiul vid ca receptacol al materiei (*Gomperz*), în spiritul vechii interpretări aristotelice³, sau abisul (*Burnet*), sau spațiul concret (*Zeller*) — el se leagă în mod, credem, incontestabil de preistoria conceptului filozofic de materie.

¹ Literal, la rădăcina pămîntului: *Υατης τ' ἐν ῥιζῇ αἰ.* P. Mazon (op. cit., p. 86 n. 4) crede că expresia figurată a lui Hesiod indică un sens temporal: lupta ar fi la fel de *veche* ca și lumea. Tot atât de bine ea poate avea și sensul *universalității*.

* Aristotel în *Etica eudemică* (VII, 1, 1225 a 25) spune că Heraclit protestase împotriva părerii exprimate în *Iliada* (XVIII, 104) după care ar fi de dorit să piară din lume discordia. Heraclit vedea deci în problema discordiei tocmai tema filozofică a contradicției. La Hesiod se află enunțat în aceeași chestiune punctul de vedere exact opus. Cu toată antipatia pe care filozoful din Efes a manifestat-o față de poetul beotian, ni se pare că observația aceasta face să apară și mai vizibil firul ideologic ce leagă pe cei doi autori, poate chiar fără ca Heraclit să fi fost conștient de aceasta. Spunem *poate*, căci noi nu dispunem azi de întreaga operă heraclitică.

² „Haosul la Hesiod este apa“, (din scrierea *Despre Theogonia lui Hesiod*; apud Nestle, *Die Nachsokratiker*, vol. II, Jena 1923, p. 4).

³ Aristotel, *Fizica* IV, 1, 208 b.

O altă idee interesantă e subliniată de Nestle. Autorul german ne atrage atenția asupra pasajului în care Hesiod explică lui Perses că drumul virtuții este anevoios ca un urcuș pe un munte, dar că după ce

*„vei ajunge la culme,
Ea e ușoară apoi . . .”¹*

Or, spune autorul german, „această idee că virtutea ca însușire statornică este un rezultat al practicii morale, iar nu viceversa, va constitui mai târziu simbul eticii aristotelice”² al acelei etici — adăugăm noi — pe care Marx a caracterizat-o ca *realistă*. Aici, pe cit se vede, mintea luminoasă a poetului beoțian a înregistrat o relație dintre cele mai semnificative ale vieții sociale. Nu știm câtă generalitate a acordat el acestei constatări; poate că Nestle o supraapreciază; dar, din nou, nu putem refuza autorului nostru și în această problemă a naturii vieții morale a omului, meritul de a fi relevat un aspect însemnat, dintre acelea care vor alimenta mai târziu — ridicată la rang de teorie — etica realistă.

Avem însă impresia că lectura poemului didactic al lui Hesiod, ne duce, la un moment dat, chiar ceva mai departe. E un singur moment, o străfulgerare, dar, după părerea noastră, mai prețioasă decât toate cele relevate anterior, din punctul de vedere care ne preocupă în acest moment. Muștrindu-l pe Perses, care recursese la manopere frauduloase împotriva propriului său frate, Hesiod, acesta îi cere să respecte justiția căci, spune el:

*„Iată legea pe care fiul lui Cronos a stabilit-o printre oameni:
Peștii, fiarele și păsările înaripate se mănâncă între ele
Căci printre ele nu există justiție, dar oamenilor
Le-a dat justiția, și este cel mai înaintat dar . . .
Cel ce jignește justiția . . . va lăsa după sine o posteritate
Tot mai bicisnică . . .”³*

În cele câteva cazuri semnalate mai înainte, am notat înregistrări spontane ale unor stări sau însușiri generale ale

¹ *Munci și zile*, 284—285.

² W. Nestle, *Vom Mythos zum Logos*, Stuttgart, 1942 — p. 48.

³ *Munci și zile*, 269—277.

realității, înregistrări în care se anunța filozofia. Dar ele nu constituiau încă filozofia, căci nu reprezentau încă sinteze teoretice. Poetul văzuse cât de fructuoasă poate fi ciocnirea dintre oamenii aflați în situații contrare, dar nu enunțase nici o teză generală a contradicției, nu spusese nimic din care să ne apară noțiunea generală, *categoria* de contradicție. El își înfățișase lumea ca avînd origine materială, dar fusese departe de a se ridica la *categoria* de materialitate. De astă dată însă, reținînd o anumită particularitate, el încearcă să *definească* specia umană, ca umanitate, s-o delimiteze de alte specii. Ca atare el vorbește mai întîi de o trăsătură care exprimă *generalitatea*: oamenilor, *tuturor oamenilor*, li s-a dat spiritul justiției; apoi *specifitatea*: ceea ce deosebește pe oameni de celelalte animale este spiritul justiției; în fine *esențialitatea*: fără spiritul justiției oamenii vor înceta de a fi ceea ce sînt, adică de a fi oameni. Acest înțeles reiese din expresia folosită în acest punct de Hesiod: τοῦ δὲ τ'ἀνθρωπότητι γενεῇ μετόπισθε λήλειπται, (progenitura va deveni inferioară, se va degrada) expresie care trebuie coroborată cu textul versurilor 225—245, unde ideea mai fusese enunțată și unde se spune fără echivoc că oamenii ce practica în Justiția vor dispărea, *femeile lor devenind sterile**, οὐδὲ γυναῖκες τέκνουσιν, că, așadar, fără justiție omenirea nu poate subsista.

Această definiție categorială e numai dibuită, elementele ei sînt implicate iar nu explicitate, dar este totuși un început de definiție, iar noțiunea de umanitate începe să apară dintre rînduri ca o categorie filozofică, etică. E puțin, spre a-l promova pe Hesiod în rîndul filozofilor, dar destul spre a-l apropia de ei în chip nemijlocit.

De aceea ni se pare că o dată cu Hesiod ne aflăm, în Grecia antică, în preajma filozofiei, mai exact, la un moment de cotitură care duce de la preistoria filozofiei, la istoria ei*.

* Mai tîrziu ideea aceasta pare să se banalizeze, căci o reîntîlnim nu odată.

După cum s-a putut constata din cele spuse mai sus, această cotitură se produce în Grecia în acel moment al dezvoltării societății umane când omenirea părăsește primitivitatea și intră în faza civilizației, după expresia lui Engels. Istoricul marxist al filozofiei va nota cu mult interes această concordanță, care e departe de a fi o simplă coincidență și care ne pune la dispoziție un argument concret în sprijinul tezei care constată că trecerea societății umane de la preistorie la istorie (la istoria scrisă, după cum precizează Engels) coincide pe planul dezvoltării filozofice cu trecerea de la preistoria acesteia la istoria ei.

Concordanța pe care o subliniem aici nu este decît o expresie a unității dintre istoric și logic în istoria filozofiei.

Precum se vede interesul actual pe care-l prezintă poemele hesiodice, și îndeosebi „Munci și zile“, e multiplu. Sociologii vor afla în ele un document care glăsuiește cristalin de limpede despre condiționarea socială, concretă, a modului de a gîndi al oamenilor. Istoricii filozofiei vor reține din lectură piese prețioase pentru lămurirea împrejurărilor subiective și obiective care pregătesc răsăritul filozofiei în Europa și *last, but not least*, atît unii cît și alții, ca și ațiția și ațiția dintre iubitorii de frumos, vor citi cu desfătare o nepieritoare operă literară.

ION BANU

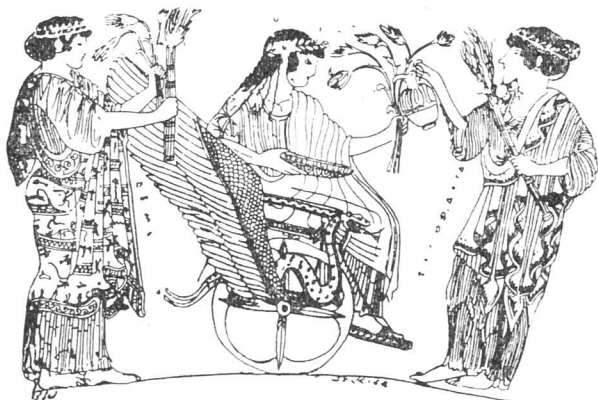
* Trencsényi-Waldapfel observă că în „miturile lui Hesiod se ascund gemeni care se vor dezvolta în filozofia de mai târziu“ (op. cit., p. 21). Poate în mod prea categoric se exprimă H. Fränkel: „În realitate, filozofia greacă nu începe cu Thales, ci cu Hesiod“ (*Dichtung und Philosophie des frühen Griechentums*, 1951, p. 144, nota 14 — apud Trencsényi-Waldapfel, op., cit., p. 21, nota 15).

MUNCI ȘI ZILE

- Ale Pieriei Muze vestite prin cîntecul vostru,
 Haideți încoace, grăiți, prea slăvind pe măritul vosl' tată.
 El împărțește la oameni și ȧaima, și lipsa de ȧaimă:
 Sîntem vestiți sau umili datorită voinței lui Zeus.*
- 5 *Lesne pe om îl înalță și pe cei înălțați îi coboară;
 Lesne-njosește pe cel glorios, pe smerit ridicîndu-l;
 Lesne pe strîmb îl îndreaptă și-apasă pe cel ce e mîndru,
 Zeus, al norilor domn, ce-n înaltul văzduh locuiește.
 Vezi de ascultă-a mea vorbă: dreptatea-n pricini urmărește-o*
- 10 *Tu, iară eu îți voi spune, Perses, curat adevărul.
 Nu-i pe pămînt doar un ȧel de luptă, ci ȧeluri se află
 Două: pe una din ele o-ncuviințează-nȧeleptul,
 Însă cealaltă-i de-ocară. Ci ele ȧrămînt-al nosl' suflet.
 Cea de pe urmă războiul ne-aduce și crunta gîlceavă*
- 15 *Nenorocită. De nimeni ea nu e cinstită, ci lupta
 Noi de nevoie-o cinstim, căci așa ȧu a zeilor voie.
 Ci pe cealalt-o născu mai-nainte-al nopții-ntunerice
 Și-apoi Cronidul, în cer locuind, temelie o puse
 Lumii, spre-a ȧi de ȧolos muritorilor, înspre mai bine.*
- 20 *Ea și pe cel mai netrebnic din oameni la muncă îl mîndă*

*Căci, cînd un om fără lucru își vede vecinul cu stare
Gospodărînd, semănînd și arînd ca să-și strîngă avere,
Face la fel cu vecinul. Și lupta aceasta e bună.*

Triptolem, eroul semănatului

*Dulgher cu dulgher se întrece și-olarul se-ntrece cu-
olarul;*

- 25 *Bardul de bard pizmuیت e, sărac pe sărac pizmuیتe.
Perses, tu sfaturile-astea în inima ta ți le sapă:
Sfada, cea răuvoitoare, să nu-ți depărteze de muncă
Sufletul tău, privitor la certuri, în tîrg cînd ascultă.
Pentru pricini și județe puțin timp doar are acela*
- 30 *Care-n hambare n-a strîns pentr-un an la-ndemîină bucate,
Roade aduse de glie, prinos al Demetrei bogate.
Cînd ai din astea belșug, zăbovește-n pricini și gîlceavă
Pentru străine averi. Însă ție a face în astfel
Nu îți e îngăduit. Ci noi să curmăm mai pe urmă*
- 35 *Cearța-ntre noi prin dreptate, ce-i darul de frunte-al lui
Zeus
Nu de mult noi moștenirea-mpărțit-am. Ci tu jecmănit-ai
Mult de la mine, ungînd din greu pe toți regii, de daruri
Inghițitori, care, nerozii, pretind c-au făcut judecată,
Fără să știe cu cît e mai mult jumătatea ca-ntregul,*

40 Nici ce foloase de seamă ne-aduc asfodelul și nalba.
 Zeii orbiră pe oameni, de nu mai știu hrana să-și aște;
 Astfel, ușor, doar cu munca de-o zi, tu puteai pe-ntreg anul
 Hrană de-ajuns să cîștigi, fără pic de-osteneală, — agă-
 țindu-ți
 Plugul de horn, să se-așume, și-atunci a cațirilor harnici

Demetra, zeița holdelor

Zeus

45 Muncă și-a boilor pașnici s-ar duce cu totul de rîpă.
 Zeus însă hrana ne-ascunse, cuprins de minie
 Fiindcă pe el l-înșelă Prometeu cel cu mintea isteată;
 Iată de ce el scorni necazuri cumplete la oameni.
 Focul ne-ascunse deci Zeus. Dar Prometeu pentru omen
 50 De la-nțeleptul Cronid îl fură-ntro tulpină de treslii
 Fără să bage de seamă de trăsnete Zeus-ndrăgitul,
 Zeus, de nori strîngătorul, ce astfel îi zice-n mînia-i:

„O! tu, născut din Japet, priceput deopotrivă la toate.
Te-ai bucurat că furat-ai focu-nșelind al meu cuget?
55 Spre nenorocul tău fi-va, cit și al viitorilor oameni,
Căci le voi da-n loc de foc o năpastă de care cu toții

Pedeapsa lui Prometeu

S-or bucura-n al lor gînd, îndrăgiți de năpasta ce-i paște“.
Astfel grăit-a rîzînd al zeilor tată și-al nostru
Și-a poruncit lui Hefaistos vestitul s-amestece iute
60 Apă și lut și-n acestea să pună și glas, și tărie,
Ca și de om, și să-i deie un chip cu zeițele-asemeni,
Tinăr și fermecător. Apoi poruncit-a Atenei
Ca meșteșugul s-o-nvețe de-a țese-nfloritele pînze
Și Afroditei, pe cap să-i reverse-auritele haruri:
65 Dorul cel mistuitor și iubirea ce trupul topește.
Și poruncit-a lui Hermes, călăul lui Argus, să-i deie
Suflet sfruntat de cătea și înșelătoare năravuri.

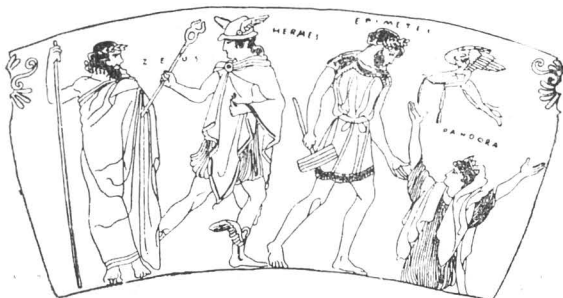
Astfel Zeus grăi, și aceștia-impliniră porunca
Hefaistos, meșteru'ndată din lut, după sfatul lui Zeus,

Hermes

- 70 Trup plăsmuit-a asemeni la chip c-o sfielnică față.
Zeea Atena, cu ochi de azur, găti și o-ncinse,
Apoi divinele Grații și Induplecarea, slăvita,
Trupu-i gătesc cu-aurite brățări, iară Hore, cu mindre
Plete o încununară cu flori ce răsar primăvara.
- 75 Toată podoaba pe trupu-i de-Atena a fost potrivită.
Crainicul, Hermes, ce ucise pe Argus, pe urmă în cuget
Pusu-i-a amăgitoarele vorbe, minciuna și firea
Înșelătoare, cum Zeus spusese. Dar ea înzestrată
Fuse cu glas de al zeilor crainic, care Pandora

- 80 A poreclit-o, fiindcă toți zeii din cer îi dădură
 Daruri, ca ea să ajungă năpastă isteților oameni.
 Iar după ce isprăvi viclenia cea primejdioasă,
 Hermes, al zeilor crainic, fost-a trimis de-al său tată
 Darul acesta să-l ducă lui Epimeteu. Iar acesta
- 85 Nu-și aminti ce i-a spus Prometeu, ca nicidecum să primească
 De la olimpicul Zeus vre-un dar, ci'napoi să-l trimită,
 Ca să nu cadă vre-un rău pe capul sărmanilor oameni.
 Astfel el darul primit-a și rău-l simți pătimindu-l.
 Căci mai-nainte trăiau pe pământ omeneștile neamuri
- 90 Fără necazuri și rele și fără de trudnică muncă,
 Fără de boli dureroase, ce-aduc după ele sfârșitul.
 Ci într-o parte capacul butoiului dindu-l Pandora,
 Relele toate zburară, spre-a omului nenorocire.
 Numai Speranța rămase-năuntru aproape de buza
- 95 Vasului fără-a zbura, căci la loc împinsese capacul,
 După voința lui Zeus, de nori strângătorul, Pandora.

Epimeteu primind pe Pandora

- Astfel nenumărate necazuri purced printre oameni;
 Plină de ele e marea și plin e de ele pământul;
 Boli ce răsar de la sine, bîntuie ziua și noaptea,
- 100 Nenorociri aducînd pe capul sărmanilor oameni,
 Molcom, căci luatu-le-a glasul Zeus în a sa-nțelepciune,
 Astfel că nu-i cu putință să fugi de-a lui Zeus voință.
 Și, dacă vrei, îți voi spune pe scurt și o altă poveste,
 Cu meșteșug. Tu în cuget păstrează-o cu luare aminte:

- 105 *Nemuritorii, ce-și au locuința-n Olimp, plăsmuiră
Dintr-nceput, auritul neam de oameni cu grai dăruți,
Care în timpul lui Cronos au fost, ce domnea peste ceruri.
Ei ca și zeii trăiau cu sufletul fără de grijă,
Fără dureri și necazuri și fără ca nici bătrînețea*
- 110 *Să îi apese, ci zdraveni la mîini și picioare de-asemeni,
Traiu-și duceau în ospete, de orice necazuri departe.
Moartea ușor le venea, ca un somn, și de orișice bunuri
Parte aveau. De la sine pămîntul mănos, fără trudă,
Roade le da din belșug, iar dînșii voioși și în pace*
- 115 *Își împărțeau între sine belșugul, ca oameni de treabă
Dar după ce-i înghiți pe oamenii-aceștia pămîntul,
După voința măritului Zeus ajunseră duhuri
Bune, umblînd pe pămînt spre-a păzi muritorii de rele.
Ei, de-ale noastre isprăvi, și bune, și rele, țin seamă,*
- 120 *Învăluți ca-ntr-o ceață, umblînd pe pămînt în tot locul,
Dînd bogății. Căci și darul acesta regesc îl avură.
Zeii ce-și au locuința-n Olimp, au făcut dup-aceea
Neamul de-argint care fuse cu mult mai prejos ca-nainte,
Nesemănînd nici la fire, nici cuget cu-acela de aur.*
- 125 *Lîng-a sa vrednică mamă copilul creștea cu încetul,
Fără de minte, o sută de ani, în propria-i casă,
Iar cînd, flăcăi, ajungeau la a tinereții hotare,
In suferinți își duceau puținii lor ani din pricina
Nesocotinței, căci nu se fereau să-și facă-ntre dînși*
- 130 *Nelegiuiri, nici voiau pe nemuritori să-i cîntească,
Nici pe sfințitele lor altare vre-o jertfă s-aducă,
Cum le e datul la oameni. Pe-aceștia saturnicul Zeus
De pe pămînt, în minie, îi șterse fiindcă slăvire
Nu aduceau fericiților zei ce-n Olimp și-au lăcașul.*
- 135 *După ce glia ascunse și neamul acesta de oameni,
Ei, sub pămînt, fericiți muritori se numiră-n al doilea
Rînd, și-oricum se cuvine și lor să le dăm o cînstire.
Zeus atunci plăsmuit-a în rîndul al treilea, din frasini,
Neamul de-aramă, de cel de argint diferit întru toate:*

140 Oameni cumpliti și năvalnici, deprinși cu-ale zeului Ares
Crunte isprăvi și cu lupta. Ei nu se hrăneau cu bucate,
Cuget hain ascunzînd în ne-nduplecatele inimi,
Oameni avani. O putere grozavă și brațe vînjoase
Pe mădulare vîrtoase creșteau din năprasnicii umeri:

145 Armele lor de aramă erau, de aramă și casa;
Sculele tot de aramă, căci nu era fierul cel negru.
Ei între ei, de-a lor proprii brațe răpuși, ajunseră-n
Incăpătorul lăcaș al Infernului rece și umed,
Neam fără nume. Ci moartea, deși uimitor au fost dinșii,

150 Luatu-i-a de-au părăsit a soarelui dulce lumină.

După ce glia ascunse și neamul acesta de oameni,
Pe roditorul pămînt a făcut, în vîrsta a patra,
Zeus Cronidul un neam mai bun și mai drept ca-nainte:
Neamul de vajnici eroi divini ce-s numiți semizeii,

155 Care pe-nținsul pămînt trăiră în vîrsta trecută.
Cruntul război și gilceava cea lărmuitoare pe unii
Stinsu-i-a lîngă pămîntul cadmeic, la porțile Tebei,
Cînd pentru ale lui Oedip mioare luptau cu-ndîrjire,
Apoi pe alții îi duse în vase pe-a mării talazuri,

160 Tocmai spre Troia, de dragul Elenei cu mîndre cosițe,
Unde ei totuși al morții năprasnic sfîrșit își găsiră.
Zeus Cronidul, la margini de lume, departe de oameni
Ii așeză și le dete merinde de trai și locașuri.
Lîngă oceanul cel plin de vîrtejuri ei sălășluiesc în

165 A fericitilor insule, unde prea rodnică glie
Roadă-nflorită și dulce de trei ori pe an le aduce.

Oh! — de nu mi-ar fi dat să trăiesc în vîrsta de a
cincea!

De-aș fi murit mai-nainte sau de mă nășteam mai pe urmă!

• Neamul de-acum e de țier și oamenii de-azi, stricăciunii

170 Dați, de durere și trudă, și ziua și noaptea avea-vor
Parte iar zeii le-or da necurmat doar mîhnire și grijă,
Însă cu relele-acestea ei amesteca-vor și bînuri.

- Dar prăpădi-va și neanul acesta de oameni vremelnici,
Zeus, cînd chiar din născare ei fi-vor cărunți pe la tîmple.*
- 175 *Tatăl nu fi-va cu fiii asemeni, nici fiii cu dînsul;
Nici musafirul cu gazda și nici un tovarăș cu celalt;
Fratele însuși nu fi-va, cum fost-a-nainte, prieten,
Ba pe bătrînii părinți chiar îi vor necinsti, ticăloșii,
Și ocări-i-vor pe dînșii, cu grele cuvinte-agrăindu-i,*
- 180 *Nenorociții, de-ai zeului ochi fără teamă, și nice
N-au să le deie-ajutoare bătrînilor care-i născură.
Oameni avani, jefui-va unul a celuilalt tîrguri;
Nici jurămîntul, nici dreptul, nici cînstea nu va să mai aibă
Trecere, ci vor cînsti pe răufăcători mai degrabă*
- 185 *Și pe haini. Cei puternici avea-vor dreptate; rușinea
Nu va mai fi. Cel nemernic pe omul de treabă, cu vorbe
Intortochiate-agrăindu-l și strîmb jurămînt, îl va pierde;
Pisma, de rău voitoare, bîrfeinică, slută la față,
Va însoți în tot locul pe nenorociții de oameni.*
- 190 *Nevinovatul lor trup, îmbrăcîndu-și în dalbe veșminte,
De pe pămîntul întîns, spre Olimp or să fugă atuncea,
Înspre al zeilor neam, părăsind pe nemernicii oameni,
Și Cuvînta, și Dreptul, lăsînd înapoi suferințe
Crunte-ntre oameni, iar răul nicicînd n-o avea lecuire.*
- 195 *Regilor spune-oi acum — deși-s înțelepți — o 'poveste:
Privighetorii cu gitul tîrcat îi zise o dată
Uliul, sus în văzduh — răpînd-o în ghearele sale,
Cînd sărmanica de ea, de ghearele lui sugrumată,
Se tînguia, agrăind-o cu astfel de vorbe haine:*
- 200 *„Unul mai tare ca tine te prinse. De ce plîngi, smintito?
„Haide-ncotro te duc eu, măcar că tu ești cîntăreață.
„Eu te-oi mîncea sau lăsa-te-voi slobodă, dacă îmi place.
„Cel ce se împotrivește la cei mai puternici, neghiob e,
„Căci fi-va-nfrînt și, pe lîngă ocări, pătîmi-va durere“.*
- 205 *Uliul, pasărea iute, cu aripe largi, grăi astfel,
Perses. Ci tu de dreptate ascultă și nu-îdrăgi sila.
Vătămătoare-i fricosului. sila și nici cel de treabă*

- Nu poate ușor să o rabde, când ea-l asuprește într-una,
 Nenorociri aducându-i. De vrei să ajungi la dreptate,
- 210 Este un alt drum mai bun. Ci dreptul în cele din urmă
 Biruie sila; neghiobul pe propria-i piele învață
 Căci jurământul cel strîmb e-alături de strîmbele pricini.
 Glasul dreptății-mbrîncite se-aude doar unde o mină
 Cei de plocon mîncători, ce pravila întortochează.
- 215 Ci-nveșmîntată în ceață, plîngînd ea tot umblă-n cetate
 Printre noroade, prăpăd aducînd peste capul acelor
 Ce-o prigonesc, nevoind s-o-mpartă precum se cuvine.
 Însă orașul acelor ce dau cuvenita dreptate
 La cetățeni și la oaspeți, și nu se abat de la lege
- 220 Neîncetat înflorește, precum și poporul dintr-însul;
 Parte de pacea bogată ei au, iar atotvăzătorul
 Zeus războaie cumpline nu le stîrnește-mpotrivă,
 Nici nu bîntuie foamea în mijlocul dreptilor oameni,
 Nici nenorocul; se-nfruptă-n oște din ce-agonisit-au.
- 225 Hrană le dă din belșug pămîntul; pe munte stejarul
 Ghindă din vîrfu-i le dă și miere le dă de prin scorburi
 Iar bucălaie oițe-ncărcate-s de lînă bogată;
 Prunci cu părinții asemeni se nasc din a maicilor sînuri;
 Toți huzuresc fără grijă în bunuri și nici pe corăbii
- 230 Nu se pornesc, căci rodnică glie le-aduce belșugul.
 Însă acelor ce-n rele și nelegiuiiri se desfată,
 Le pregătește pedeapsă Cronidul ce toate le vede.
 Tirgul întreg fu ades prăpădit pentr-un singur nemernic,
 Care urzește păcate și nelegiuiiri uneltește.
- 235 Pacoste mare acestora Zeus din cer le trimite:
 Foamete-ntovărașită de ciumă, norodul se stinge,
 Sterpe femeile-ajung și scapătă neamuri și case.
 Căci hotărît-a în astfel olimpicul Zeus ce-o dată
 Marea lor oaste o pierde, ori zidul cetății îl surpă
- 240 Sau Poseidon a lor năvi, ca pedeapsă, în mări le scufundă.
 O dregători, la această Dreptate și voi se cuvine
 Să vă gîndiți, căci aproape umblînd printre oameni, Divinii

*Văd pe acei ce au strîmbe pricini prigonescu-se veşnic
Întreolaltă şi nici că le pasă de-a zeilor faţă.*

Poseidon, zeul mării

- 245 *Căci pe pămîntul cel rodnic Zeus a trimis, să-i păzească
Pe-oameni, vreo trei miriade de duhuri în veci fără moarte.
Ele de fapta cea bună şi rea deopotrivă țin seamă
Şi pe tot locul colindă pămîntu-mbrăcate în ceaţă.
Ci-i o fecioară Dreptatea, fiica vestiŭa lui Zeus*
- 250 *Care cinstită e chiar şi de zei ce-n Olimp şi-au lăcaşul.
Cînd cineva, ponegrind-o viclean, vătămare-i aduce,
Numaidecît, aşezîndu-se-alături de Zeus Cronidul,
De-al muritorilor cuget nedrept ea se plînge, ca gloata
Să ispăşească păcatele regilor, care, cu gînduri*
- 255 *Rele, pricina sucesc şi dau hotărîri necinstite
De-asta păziŭi-vă, regi mîncători de plocoane, şi dreaptă
Daŭi hotărîrea, uitînd cu totul de strîmbele pricini.
Omul, vrînd altuia rău să facă, îşi face lui însuşi:
Sfatul cel rău e mai rău pentru-acela ce-l pune la cale.*
- 260 *Ochiul lui Zeus, ce toate le vede şi toate le ştie,
De va voi, şi acestea vedea-va şi va să cunoască*

- Ce fel mai fu judecata ce-orașu-năuntru o-mparte!*
Ci printre oamenii de-astăzi nici eu nici fecioru-mi să fie
Drept, n-aș dori, căci e-un rău cinstit să rămii, când vezi bine
 265 *Că biruiește-n județe acela ce umblă cu pricea.*
Ticăloșia aceasta Cronidul, cred eu, va s-o curme.
Perses, tu sfaturile-astea în cugetul tău le înseamnă
Și de dreptate ascultă, cu totul uitînd silnicia.
Legea aceasta statornicit-o-a Zeus între oameni:
 270 *Prevestitoarele păsări, jivinele, peștii-ntre sine*
Să se mănînce, fiindcă dreptate-ntre ei nu se află,
Însă le dete la oameni Dreptatea, și ea e mai bună.
Celui ce mărturisește în obște dreptatea, de voie,
Zeus atotvăzătorul belșug îi va da și avere.
 275 *Însă acel ce de voie jura-va, mințind, jurăminte*
Strimbe, dreptatea știrbind, de boli fără leac pătîmi-va,
Va scăpăta al său neam de urmași ce-o lăsa după sine;
Ci va-nflori neamul celui ce doar pe dreptate jura-va.
Binele vrîndu-ți, nerodule Perses, eu, iată, ți-oi spune:
 280 *Ticăloșia e lesne s-o capeți . . . și chiar cu grămada,*
Căci locuiește aproape și drumu-nspre dînsa e neted.
Însă-naintea virtuții amarnica trudă au pus-o
Nemuritorii. Cărarea-nspre ea la-nceput este lungă,
Aspră și anevoioasă. Dar cînd vei ajunge la culme,
 285 *Ea e ușoară apoi, măcar că fu grea mai-nainte.*
Cel mai isteț e acela ce-n mintea-i le cugetă toate
Și se gîndește din vreme la bun sfîrșit să le ducă.
E de ispravă și-acela ce-ascultă de sfatul cuminte.
Însă acel ce nici singur nu cugetă, nici nu ascultă
 290 *Sfatul venit de la altul, este un om de nimic.*
Tu, deci, de bunele mele povețe aminte-aducîndu-ți,
Harnic muncește, o! Perses, mlădiță de soi, sărăcia
Să te ocolească de vrei și drag să te aibă Demetra.
Incununată, slăvita, hambarul de grîne umplîndu-ți.
 295 *Pentru că pururea foamea-i tovarășa omului leneș.*
Însă și oameni și zei se mînie pe-acel ce trăiește

*In lenevie, cu trîntorii fără de ace asemeni,
Care, trîndavi, prăpădesc, mîncînd, osteneala albinei.
Tu să-ndrăgești însă munca făcută cu rost și măsură,
300 Ca să îți fie la vreme pătulu-ncărcat cu bucate.*

*Munca ți-aduce avere și multe mioare ți-aduce.
Tuturor zeilor este mai drag acel ce muncește.
Nu e rușine-a lucra, ci lenea e doar de ocară.
Dacă ești harnic, cel leneș îndată, bogat de te vede,
305 Te-o pizmui; bogăției, virtutea și faima-s tovarăși.
Dacă aceasta-ți fu soarta, mai bine muncește cu rîvnă
Ca, de la bunuri străine gîndul deșert întorcîndu-ți
Numai spre muncă, să vezi de felul de trai ce ți-l laud.
Pentru un om fără stare nici nu-i potrivită rușinea,
310 Ea, care mare folos și pagubă mare aduce;
Ea e săracului soră, bogatului însă ndrăzneala.
Nu-ți face-avere din jafuri, cea dată de zei e mai bună.*

Dreptatea biruind Nedreptatea

*Chiar dacă vreunul cu japca își stringe o mare avere
Sau jecmănește cu-a sa limbuție (precum se întâmplă*

- 315 *Deseori, când cineva din dor de ciștiguri înșeală
Pe alții, iar nerușinarea i-alungă din cuget rușinea),
Zeii pe-un astfel de om l-întunecă, neamul i-l sapă,
Iar bogăția-i rămîne tovarăș puțină doar vreme.*

Va pătimi tot așa acel ce rău face la oaspeți

- 320 *Sau nevoiași, și acel ce, nelegiuit, așternutul
Fratelui său va spurca, suindu-se-n patul cumnatei;
Cel ce va amăgi pe orfani în a sa neghiobie,
Cela ce-și va ocări, cu grele cuvinte, pe-un vîrstnic
Tată, ce-n al bătrîneții prag necăjit se găsește...*

- 325 *Zeus se mînie pe-așfel de oameni și-n cele din urmă
Pentru urîta lor faptă cu grele pedepse-i lovește.
Tu de acestea să ții departe deșertul tău cuget.*

*După puțință, curat la trup și la suflet, tu zeii
Nemuritori să-i cinstești, jertfindu-le coapse frumoase.*

- 330 *Alteori tu, prin libații de vin și miresme, prielnici
Fă-ți-i, când mergi să te culci sau cînd ziua cea sfîntă se-arată,
Să se îndure de tine, să poți cumpăra a altuia
Țarină tu, nu pe-a ta s-ajungă s-o cumpere altul.*

*Cheamă-l pe prieten la masă; pe dușman să nu-l lași
să vină,*

- 335 *Și mai cu seamă să-l chemi pe-acel ce vecin e cu tine,
Căci, de se-ntîmplă să cadă pe satu-ți cîndva vreo năpastă,
Fără de preget vecinii aleargă, dar șovăie ruda.
Un megieș ticălos e-o pedeapsă, cel bun o comoară:
Cine-are parte de-un bun vecin, de ciștig are parte;*

- 340 *Vitele nu ți-ar pieri, de n-ar fi vecinul nemernic.*

*Cînd te-mprumută vecinul, să-i dai înapoi tu, la
rîndu-ți,*

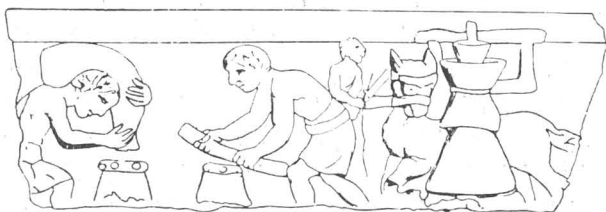
*Tot cu aceeași măsură, ba chiar și mai mult de se poate,
Ca-n ajutor să-ți mai sară și-apoi, cînd mai ai vreo nevoie.*

*Rele ciștiguri să nu cați căci pierdere doar ți-or
aduce,*

- 345 *Răul cîştig e la fel c-o pagubă. Fugi de el, dară.
 Cată pe cel ce te cată, iubeşte pe cin'te iubeşte.
 Dă la acel care-ţi dă, să nu dai la acel care nu dă;
 Celui ce dă, i se dă, la cel ce nu dă, nu-i dă nimeni.
 Darul e bun, dar e rea tilhăria ce moarte aduce.*
- 350 *Cine de voie va da, de-ar fi al său dar cît de mare,
 E bucuros de ce-a dat şi-n cugetu-i se-nveseleşte;
 Însă acel ce, mînat de neruşinare, răpeşte
 Cît de puţin, haineşte-năsprind al omului suflet.
 Dacă puţin la puţin adaugi, şi lucrul acesta*
- 355 *Cît de adesea îl faci, curînd te trezeşti c-o grămadă.
 Cine al său îşi sporeşte, ferit e de foamea cea cruntă:
 Pe gospodar niciodată nu-l supără sporul din casă:
 Este mai bun ce-i în casă, căci e stricător ce-i afară;
 Bine-i să iei din ce ai, dar e trist s-ai nevoie de-un lucru*
- 360 *Care-ţi lipseşte. Îţi spun: Gîndeşte-te bine la asta:
 La început cînd e butea sau de-i sfîrşit, să te sature;
 Cînd e la mijloc s-o cruţi, căci cruţarea... la fund prea tîrzie-i
 Omului ce l-ai năimit, simbria de-ajuns să îi fie.
 Chiar de glumeşti cu-al tău frate, tu martori să ai la-ndemînă:*
- 365 *Bănuitor sau prea-ncrezător dacă eşti, te vei pierde.
 Nu-ţi măglisească-al tău cuget femeia, ce trupu-şi găteşte
 Cu amăgitorul ei grai, scotocind în a tale pătule:
 Cine-n femeie se-ncrede, acela în hoţ se încrede.
 Să îţi ajungă un singur copil, părinteasca avere*
- 370 *Spre a păzi, căci în ăst fel spori-va averea din casă
 Şi să trăieşti la mulţi ani, un alt fiu în locu-ţi lăsînd.
 Chiar şi mai multor copii uşor le dă Zeus bogăţie:
 Grija de mulţi e mai mare, dar e şi folosul mai mare.
 Dac-al tău cuget în sine doreşte belşug şi avere,*
- 375 *Astfel să faci: să munceşti şi muncă la muncă s-adaugi.
 Cînd Găinuşa din Atlas născută pe ceruri răsare,
 Tu secerişul să-ncepi, iar aratul, cînd ea va apune.
 Ea stă ascunsă de patru ori zece de nopţi şi de zile
 Iar dup-aceea, în timp ce anul în cercu-i se-nvîrte,*

380 Iarăși apare pe cer, cînd coasa de fier se ascute.
Oriși-n ce țarină, fie de mare aproape-așezată,
Sau între văi șerpuite, cu grase pămînturi, departe
De-nvolburatul talaz, rînduiala aceasta păzi-vei:
Gol să o semeni și gol să o ari și tot astfel s-o seceri,

385 Dacă dorești să culegi, dup-a ta osteneală, la vreme
Toate-ale Demetrei roade. În ast-fel, la timp îți vor crește
Grînele toate, ca apoi, de-ajungi la nevoie, la casa
Altora tu să nu mergi a cere zadarnic pomană.

Rîșnița de grîu

Astfel venit-ai și-acum la mine, eu nu-ți voi da însă,

390 Nici din al meu măsura-ți-voi. Lucrează, neghiobule Perses,
Munca la care pe oameni merit-u-au nemuritorii,
Ca nu cumva cu femeia și pruncii, păscut de necazuri,
Hrană s-ajungi să cerșești la vecinii ce nu te ia-n seamă.
Poate de două sau trei ori ceva or să-ți dea, dar de-i superi

395 Incă, nimic nu mai capeți și gura-ți vei bate zadarnic.
Ruga-ți va fi în deșert. De-aceea îți spun: Te gîndește
De datorii să te scapi; te ferește de-amarnica foame.

Casă întîi să îți iei, și vită de plug, și femeie
De cumpărat, nu soție, să poată să mîne și boii,
400 Și, ca în casă la locu-i să fie-așezat orice lucru,
Ca să nu ceri de la altul, iar el să nu-ți dea—să duci lipsă,
Vremea de lucru pierzînd, iar munca pe loc să îți steie.
Nici n-amîna pentru mîne sau poimîne treaba de astăzi:
Omul ce-amîină și fuge de lucru, nu-și umple pătulul.

- 405 Grija și rîvna, doar ele sporesc ale muncilor roade.
 Omul trîndav, lăsător, se lupă mereu cu necazuri.
 Însă cînd scade a soarelui pară o dată cu-arșița
 'Năbușitoare, iar Zeus puternicul face să cadă
 Ploaia de toamnă, și trupul plugarului parcă se schimbă,
 410 De e mai sprinten (căci steaua Zorilă atuncea în timpul
 Zilei puțin doar deasupra de soarta păscuților oameni
 Merge, ci ea doară noaptea pe ceruri mai mult timp rămîne):

Cele patru anotimpuri (Hore)

- Timpu în care copacul, lovit de secure, de carii
 Nu e atins, nici mai crește, frunzișul îi cade, atuncea
 415 Vremea e lemne să tai, de vrei să faci treaba la vreme.
 Fă-ți pisălog de trei coți, piuliță, de-un cot jumătate.
 Osia șapte picioare să aibă; așa-i potrivită.
 Dacă o tai de-opt picioare, din ea poți să faci și butucul;
 Roata să tai de trei palme la carul de zece palmace.
 420 Lemne să-ndoi cît mai multe și, încovoiaț dacă așli
 Vreunul de cer, în ogor sau la munte, tu adu-l acasă.
 Pentru arat acest lemn decît oricare altu-i mai trainic,
 Cînd al Atenei ortac în plaz înșigîndu-l temeinic,
 Lîngă proțap îl tocmește și-l prinde cu zdravene cuie.

*Pluguri la casă tu două să ai: întocmit fie unul,
Celălalt, dintr-o bucată, căci astfel va fi și mai bine.
Dacă se frînge întîiul, la celălalt boii-njuga-vei.*

Pisălog și piuliță

Zeița Atena

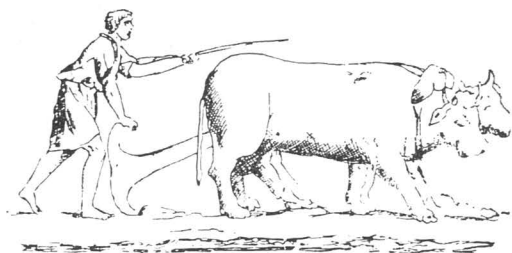
- Cele mai bune proțapuri din ulm se pot face sau dașin,
Plaz de gorun și grindei de stejar și boi ca de nouă*
- 430 *Ani să îți iei (căci ei pot să înfrunte a muncilor trudă),
Boi în putere. Atunci ei sînt și mai buni pentru lucru:
Nici nu se ceartă pe brazdă și nici plugul nu îl sfărîmă,
Munca zădărnîcind-o și neisprăvită lăsînd-o.
Boii aceștia să-i mine argatul de patruzeci toamne,*
- 435 *Care, o dublă de-opt sferturi mîncînd-o, temeinic
Treaba să facă și dreaptă în țarină brazda s-o tragă,
Netot zgîndu-se după tovarăși mereu, ci să-i fie
Gîndul la treabă. Căci altul mai tînăr ca dînsul nu este-n
Stare mai bine să semene, fără să facă risipă.*
- 440 *Celui mai tînăr îi zboară privirea spre cei de-a sa vîrstă.
Seama să iei de îndată ce-auzi al cocoarelor strigăt,*

Care în fiecare an pe sus printre nouri răsună.

Ele vestescu-ne vremea de-arat și ne-arată a toamnei
Ploi, ce de grijă vor umple pe-omul ce nu are vite.

- 445 Vremea-i atunci să-ți hrănești boulenii cu coarne sucite,
Căci e ușor să te rogi: „Căruța să-mi dai și juncanii”,
Da-i mai ușor să răspunzi: „La muncă îmi sînt boușorii”.

Omul la minte ușor se laudă car că-și va face,
Fără a ști că la car de-o sută de lucruri nevoie-i:

Plug simplu (dintr-o bucată)

- 450 Grijă de ele să aibă-nainte, strîngîndu-le-acasă.

Cînd vremea de arat a sosit pentru oameni,
Tu împreună cu-argații degrabă te-apucă de muncă,
Locul uscat și cel reavăn, la timp, deopotrivă arîndu-l,
De dimineață-ncepînd, de vrei să ai holdele pline,

- 455 Să îl întorci primăvara. Și vara de-o faci, nu te-nșeală,

Țelina iarăși s-o semeni, cînd glia e înc-așinată
Țelina ce te ferește de foame și pruncii-i ogoaie.
Cînd arătura începi, prinzînd ale plugului coarne.
Și strămurarea repezi deasupra perechii de vite

- 460 Care la plug s-opintesc, — Pămînteanului Zeus și sacrei

Demeter rugă să-nalți ca să deie bucate și roadă
Multă în spicu-ncărcat de povară. Ci-n urmă argatul
Țînăr de lucru la păsări să dea, îngropînd cu hîrlețu-n
Brazdă sămînța. Căci nu e ceva mai presus decît buna

- 465 Orînduială, nimic nu-i mai rău decît nerînduiala.

Astfel vei face ca spicu-ncărcat să se plece spre țărână,

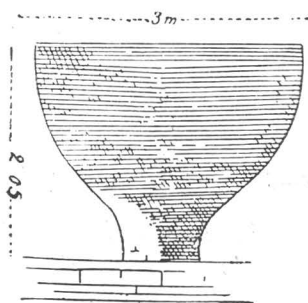
Dacă Olimpicul bună izbîndă va vrea să ne deie.

*Scoate-ți din chiupuri păianjenii. Astfel eu cred că
pe urmă*

Aratul, semănatul și îngroparea seminței

*Ai să te bucuri, stăpîn cînd te vezi pe belșugul din ele,
470 Și mulțumit o s-ajungi primăvara-nflorită, nici galeș
N-o să te, uiți tu la altul, ci altul-n nevoie la tine.*

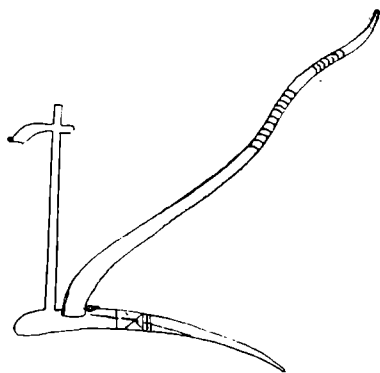

Chiup antic

*Însă tu glia cea sfîntă de-o ari la solstițiul iernii,
Vei secera șezînd jos și puțin ți-o rămîne în palmă,
Cînd, prăfuit, tu mănunchii, mîhnit, vei lega șată-n șată
475 Și vei duce în coș, iar puțini s-or uita după tine.
Dar schimbător este cugetul împlătoșatului Zeus
Și anevoie îl pot ghici vremelnicii oameni,
Căci, dacă ari chiar tîrziu, spre leac poate aceasta să-ți fie:
Cucul cînd cîntă întîi în ale stejarului frunze
480 Și desfătează pe oameni pe-ntinsele țarini, atuncea
Zeus să ploaie într-una trei zile, dar astfel ca apa
Nici să întreacă copita de bou, nici să fie mai mică.
Astfel plugarul cel leneș pe cel ce-a fost harnic l-ajunge
Toate în cuget ți-nseamnă, ca nici primăvara senină*

485 *Nici ploaia la vreme cumva nepregătit să te afle.*

*Nu te opri lângă vatră de faur și nici la-nsorita
Leshe-n răstimpul de iarnă, când frigul împiedică lucrul
(Căci și atunci cel harnic ajută la casa-i prin muncă).
Altfel a iernii strimtoare te-o du sărăciei ca pradă*

Plug întocmit (compus)

490 *Și o să-ți freci cu o mână subțire umflatele pulpe.
Omul trîndav, ducînd lipsă, cu vane nădejdi se hrănește,
Însă în cugetul său se-nouiubează hainele gînduri,
Căci ling-acela ce stă la taișasuri, lipsit de merinde,
În sărăcie, nădejdea nici gîndul cel bun nu se oprește,*

495 *Tu însă slugilor spune, cînd vara e încă la mijloc:
„Nu va fi vară de-apururi. Din vreme colibe vă faceți”.*

*Să vă feriți de Răpciune, cu relele-i zile ce-omoară
Boii cu frigu-i amarnic ce bîntuie greu în tot locul
Și suferințe stîrnește, cînd crivățul aspru se umflă,
500 Vînt ce din tracica țară, de cai hrănitoare, în marea
Largă suflînd, o-ntărită; mugesc și pămîntul și codrul
Și, în a munților văi năvălînd, el doboară și face
Una cu rodnică glie gorunii înalți și moliștii
Falnici, de urlă grozav năprasnica, deasa pădure.*

505 *Fiarele se-nfiorează și între picioare-și strîng coada,
Chiar de li-i trupul păzit de blană, căci și pe acestea*

- Frigul, deși le e pieptul lătos, cu fiori le pătrunde.
 Chiar prin a boului piele răzbate și nu se oprește;
 Pîn' și pe capra cu părul ei lung o pătrunde, dar vlaga*
- 510 *Vîntului crivăț nu poate străbate prin blana mioarei,
 Nici nu o poate răzbi, căci ea are lînă bogată.*
*Însă pe omul bătrîn îl face să trepede iute
 Frigul ce nu o pătrunde pe șa cu-obrajii ei fragezi,
 Care în casă rămîne alături de scumpa sa mamă,*
- 515 *Fără să știe de grija-Afroditei cu de-aur podoabe
 Ci, îmbăindu-și gîngășul trupșor și ungîndu-l cu grosul
 Unt de lemn, se așterne odihnei în colțul odăii,
 Iarna pe cînd caracatița-și roade flămîndă picioru-n
 Casa ei fără de foc, sălașu-i cel plin de tristețe.*
- 520 *Soarele nu-i mai arată-ncotro să se-arunce pe prada-i,
 Ci zăbovește deasupra cetății și neamului de-oameni
 Negri, spre-a răsări mai tîrziu peste neamul elenic.
 Ci ai pădurilor oaspeți, cu coarne și fără, atuncea
 Prin văgăunile dese grăbesc, dîrdîind din măsele*
- 525 *Și deopotrivă cu omul plecat pe toiag, cu spinarea
 Frîntă, ce capu-și îndreaptă spre țărână, la fel e-orice fiară
 Care, cătînd adăpostul, își are-un culcuș plin de frunze
 Sau o speluncă pietroasă și n-are decît o dorință:
 Să se întoarcă acasă, să fugă de alba zăpadă.*
- 530 *Trupul îmbracă-ți atuncea precum îți voi spune,
 și-anume:*
*Cu o cămașă mai lungă și-apoi cu o zeghe molcică
 (Pe o urzeală mai rară să pui bătătură mai multă).
 Astfel deci tu te îmbracă, de vrei să nu ți s-ardice
 Părul pe trup să nu steie zburlit și să tremuri într-una,*
- 535 *Iar în picioare tocmește-ți opinci potrivite din pielea
 Boului ce l-ai răpus, căptușite cu pîslă-năuntru.
 Cînd însă-i frigul în toi, tu să coși cu a boului vîndă
 Pielea întîiilor iezi născuți, ca s-o pui pe spinare
 Spre a scăpa de a ploilor apă; apoi o căciulă*

- 540 Pune-ți pe cap spre-a-ți feri urechile de umezeală
 Crivățul cînd se abate, zorile-s reci și brumate
 Iar pe pămînt se întinde, venită din cerul cu stele
 Boarea din zori pe-a bogăților cîmpuri de grîu roditoare,
 Ce, ridicată-n văzduhul înalt de al vîntului suflu,
- 545 Apă sorbind din șivoiul de riuri în veci curgătoare
 Uneori ploaia ne-aduce spre seară, iar alteori suflă,
 Cînd răscolește al Traciei crivăț grămada de nouri,

Căciulă greacă

- Ci preîntîmpină-l, lucrul sfîrșindu-ți, și-ntoarce-te-acasă
 Ca nu cumva să te prind-a amurgului negură deasă,
- 550 Trupul să ți-l rebegească și hainele să ți le ude.
 Ci te ferește căci luna aceasta e cea mai haină
 Lună de iarnă, haină la fel pentru om, pentru vite.
 Dă-le atuncea tainul mai mare la oameni, la vite,
 Doar jumătate, căci de-altfel și nopțile lungi le ajută.
- 555 Sfaturile-astea urmează pînă cînd anul sfîrșește,
 Zile și nopți depotrivă făcîndu-ți, cînd iarăși pămîntul,
 Mamă a toate, aduce din nou feluritele roade.
 Apoi, cînd Zeus-mplinește, după solstițiul iernii,
 Șaizeci de zile, atuncea Văcarul degrab' părăsește
- 560 Sacrul Oceanului fluviu măreț și din beznă se-arată
 Pe a văzduhului boltă întii, strălucind peste toate
 Iar după el se ivește-ntre oameni, plîngînd, rîndunica

*De dimineață o dată cu primăvara cea nouă-
Ia-i-o nainte și taie butașii, c-așa e mai bine.*

565 *Însă cînd melcul cu casa-n spinare se urcă pe vițe
Spre a scăpa de arșiță, atuncea să nu mai sapi via,
Ci îți ascute degrabă coasele, scoală-ți argații,
Fugi de umbroasele locuri, de somnul trîndav dimineața,
Cînd e a secerii vreme, iar soarele trupu-ți pîrlește.*

570 *Zor dă atuncea și-acasă bucatele iute le adă
Și te trezește din zori, de vrei să ai piine destulă
Fiindcă sculatul din zori împlinește-o treime din muncă
Zorile drumu-ți sporesc și ele sporescu-ți și lucrul,
Zorile ce, răsărind, mulțime de oameni pe drumuri*

575 *Pune și multor juncani grumazul le pune sub juguri.
Cînd înflorește ciulinul și cînd, așezat pe un arbor,
Greierul țiriilor își cîntă sonorul său cîntec
Neîncetat, de sub aripi, în vremea de trudă a verii,
Vinul atunci e mai bun și caprele-atunci sînt mai grase,*

580 *Mai zvăpăiată-i muierea, bărbatul mai slab e atuncea,
Căci îi usucă Zorilă de tot și genunchii și capul
Și de arșiță-i pîrlit. Atuncea să ai la-ndemînd
Umbra cea deasă și vinul vestit de pe dealul Biblinei,
Turtă cu lapte și lapte de-aplecătoare căprîfe,*

585 *Carne de juncă hrănită cu muguri, ce n-a fătat încă,
Și-apoi de-un ied care-i primul născut. Dup-aceea, cînd
foamea*

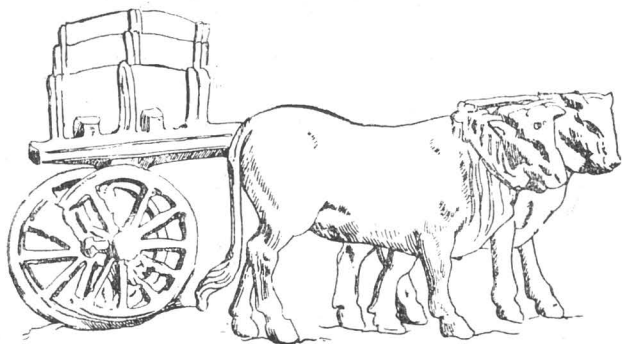
*Ți-ai săturat-o, întins la umbră, bea vinul cel negru
Fața-ntorcîndu-ți spre boarea plăcută-a Zefirului sprinten
Și spre izvorul ce curge de-a pururi c-o limpede apă*

590 *Iar în ulcior să pui vin și apă de trei ori pe atîta.*

*Slugilor însă poruncă să dai, să-mblătească prinosul
Sfînt al Demetrei, de-ndată ce Rarița iese pe ceruri,
Intr-un arman ce de vînt e bălăt, pe o arie dreaptă.
Apoi măsoară bucatele-n chiupuri și, după ce roada*

595 *Toată, de-ajuns ca să-ți fie, ai pus-o-năuntru în casă,
Sfat eu îți dau să tocmești un argat ne-nsurat și-o femeie*

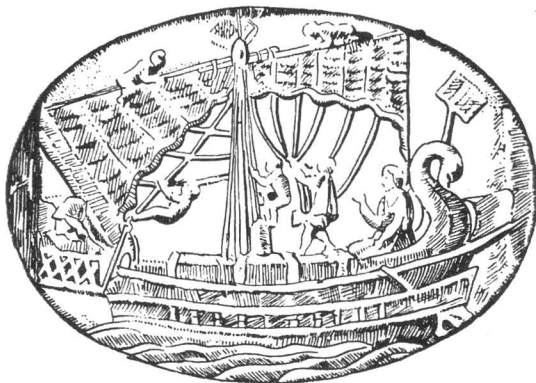
*Fără copii să îți cauți, căci cea cu copii i-o năpastă.
 Și să-ți mai iei un zăvod colțos și să nu cruți mîncarea,
 Ca să nu-ți fure averea vreunul din cei ce dorm ziua.*
 600 *Adu acasă nutreț și paie, pe iarnă să fie*

Car cu boi

*Indeajuns la catiri și la boi. După-aceea argații
 Lasă-i să-și hodine trupul, iar boii din juguri dezleagă-i.*
*Iar de îndat'ce Zorilă și Plugul ajung în mijlocul
 Cerului, iar Aurora cu degetele roze, o Perses,*
 605 *Vede Văcarul, atuncea tu strugurii toți ți-i alege
 Și zile zece-i întinde la soare și nopți tot atîtea.
 Cinci apoi zile la umbră să-i pui și-n a șasea în vase
 Tragi băutura lui Bachus cel vesel. Iar cînd Găinușa
 Și uriașul Toiag și Vierii în cer or apune,*
 610 *Adu-ți aminte atuncea că-i timpul să-ncepi arătura.
 Fie ca anul să-i fie prielnic precum se cuvine!
 Iar dacă dorul te-apucă să umbli pe mare-n primejdii,
 Află că-ndată ce Cloșca de groaznica Rariță fuge
 Și în al mării talaz străveziu se cufundă, atuncea*
 615 *Pale de vînt de tot felul să șuiere-ncep peste ape.
 Pe vinuriile unde să nu mai lași năvile-atuncea
 Ci-adu-ți aminte, pămîntul să-l lucrî cum eu îți dau sîfatul.
 Nava s-o tragi pe uscat și cu bolovani o-ntărește
 De pretutindenî, s-oprească a vîntului umede pale,*

620 După ce cepul i-l scoți, să nu putrezească de ploaie.
Sculele în rînduială în casa-ți apoi le așază,

Navă antică

Impăturind ale năvii vîntrele ce zbor peste ape.
Cîrma cea bine-ntocmită, la horn, să se-afume, agaț-o,
Timpul prielnic plutirii-așteptînd ca să vină mai iute

625 Nava atunci tu pe mare s-o tragi și încarc-o-năuntru
Cu potrivitele mărfuri, acasă cîștig spre-a aduce,
Ca și părintele tău și al meu, o! nerodule Perses,
Care-n corăbii umbla, lipsit de averea cea dragă.
După ce mult a plutit pe mare, încoace venit-a-n

630 Urmă-i lăsînd a Eoliei Kyme, pe nava cea neagră,
De sărăcie fugind, pe care-o dă omului Zeus,
Nu de avere sau de bogăție ori stare mai bună.
De Elicon el aproape se-opri în nemernicul Ascrei
Sat cu ierni grele, cu vară ce bună nu fu niciodată.

635 Tu însă, Perses, ia seama să faci orice lucru la vreme,
Cînd mai ales este vorba de-o călătorie pe mare
Laudă nava cea mică, da'n cea mare marfa-ți încarcă:
Marfa cînd este mai multă, va fi și cîștigul mai mare,
Dacă furtunile rele-nfrîna-vor suflarea lor cruntă.

- 640 Fi'ndcă, deci, gîndu-ți ușure spre negustorie se-ndreaptă,
De datorii vrînd să scapi și de suferințele foamei,
Ți-oi arăta ale mării cu multe talazuri canoane,
Insumi, deși nu cunosc a mării și-a năvilor taină.
Căci în corabie marea cea largă o dată trecut-am
- 645 Doar: Din Avlida-n Eubeia — unde pe vremuri aheii,
In așteptarea prielniceii vremi, adunaseră mare
Oaste, să meargă din Grecia-n Troia cu mîndre neveste —
Eu în Colchida trecut-am la orînduitele-ntreceri
De-Amfîdamante-nțeleptul. Multe din vreme știute
- 650 Premii feciorii lui pus-au, și pot s-amintesc că eu, printr-un
Imn acolo biruind, căpătat-am tripodul cu toarte:
Dar ca prinos dăruitu-l-am Muzelor heliconide,
Pentru că biruitor mă făcură în cîntul cel dulce.
Iată ce știu de corăbii cu sute de cuie-ntocmite.
- 655 Cugetul împlătoșatului Zeus eu totuși ți-oi spune,
Căci învățai de la Muze știința cîntării divine.
Cincizeci de zile în urmă, după al verii solstițiu
Cînd pe sfîrșite e vara cu vremea ei plină de trudă,
Timpul e bun pentru oameni pe mări să plutească. Nici nava
- 660 N-ai să ți-o frîngi și nici marea pe oameni atunci nu-i inghite;
(Numai de nu vrea pieirii cu tot dinadinsul să-i deie,
Zeus, al zeilor domn, ori Poseidon ce mișcă pămîntul,
Ei sînt în lume stăpîni pe tot ce e rău sau e bine).
- Boarea atunci e domoală și marea nu-mparte necazuri.
- 665 Seama la vînturi luînd, atunci liniștit să-ți tragi nava
Repede-n mare și-ntr-însa frumos toată marfa ți-așază
Ș-apoi gătește-te-acasă să poți să te-ntorci cit mai grabnic.
Vinul cel nou tu să nu îl aștepți și nici ploaia de toamnă,
Nici a iernii sosire sau austrul ce suflă năvalnic
- 670 Și întărită talazuri și-aduce cu sine din ceruri
Ploaia cea deasă de toamnă, și marea-ntărită amarnic.
Oamenii și primăvara plutesc pe-ale mării întînderi,
Cînd se ivesc doar alîtea frunze-n smochin pe-acea creangă
Care-i mai 'naltă, cam cîte urme pe glia jilavă

- 675 *Lasă stâncuța; atunci se poate pluti peste mare.
De primăvară-i plutirea aceasta, dar eu nu o laud,
Căci pentru sufletu-mi este de tot neplăcută fiindcă-i
Primejdioasă și greu e să scapi de năpastă, dar omul
Și de aceasta s-apucă cu neștiutorul său cuget,*
- 680 *Căci doar averea e sufletul bietului om de nimica.
Oh! și-i cumplit printre valuri să mori. Drept aceea în cuget
Tu să-ți însemni toate-aceste sfaturi din spusele mele.
Nici nu îți pune-n scobite corăbii averea întreagă,
Ci să încarci mai puțin, iar partea mai mare tu las-o.*
- 685 *Căci e cumplit ca-n a mării talazuri să dai de urgie
Și e cumplit când, prea multă povară punind în căruță,
Osia-ți frîngi, iară marfa ți se prăpădește zadarnic.
Tu să păstrezi o măsură. În toate mai bun e prilejul.
Adu-ți acasă soție, când vîrsta îți e potrivită.*
- 690 *Cată să nu fii cu mult sub treizeci de ani sau deasupra,
Căci la această etate ești copt pentru înșurătoare.
Patru ea ani să fetească, -n al cincilea să se mărite.
Ia-o fecioară, s-o poți învăța obiceiuri alese.
Ia mai cu seamă pe una ce stă mai aproape cu casa;*
- 695 *Fii însă cu-ochii în patru să n-ajungi a te rîde vecinii,
Căci pentru om nu-i nimica mai bun ca o bună femeie,
Nici nu e lucru mai groaznic decît o femeie stricăță
Și lăcomoasă, ce, fără de foc, mistuiește bărbatul,
Oricît de zdravăn, și pradă îl dă bătrînelor crude.*
- 700 *Cum se cuvine, cinstește a nemuritorilor față.
Nu socoti pe prieten cu fratele tău deopotrivă;
Dacă-l socoți, nu începe tu însuși vreun rău a îi face,
Nici să nu-l minți nici în glumă. Iar dacă începe el însuși,
Fie spunîndu-ți vreo vorbă urilă sau chiar prin vreo faptă,*
- 705 *Adu-ți aminte să-l faci îndoit să plătească, iar dacă
Vrea să se-mpace și-i gata o despăgubire să-ți deie,
Să te-nvoiești. Doar un om de nimica prietenii-și schimbă
Lesne. Ci cugetul ție la fel să îți fie cu chipul.
Nu-ți fă un nume că ai prieteni prea mulți sau niciunul,*

- 710 *Că te-soțești cu cei răi și cați pricină celor de treabă;
Nici nu mustra pe-un sărac pentru-a lui sărăcie, urgie
Mistuitoare de suflet, plocon de la zeii din ceruri;
Vorba zgîrcită-ntre oameni e-adevărată comoară;
Farmecul ei și mai mare-i, cînd știe măsura să țină.*
- 715 *Dacă birfești, mai vîrtos ponegrit vei fi-n grabă tu însuți,
Nici nu fugi de ospătu-ndeobște, ce strînge-alți oaspeți;
Cu cheltuială puțină petreci de minune acolo.*
- Jertfă de vin dimineța, cu mîinile necurățite,
Nici lui Zeus să n-aduci și nici vreunui alt zeu din ceruri.*
- 720 *Altfel ei n-or să te-asculte și-a ta rugăciune-or respinge-o.
Nici să-ți faci mica treabă stînd drept în a soarelui față;
Adu-ți aminte s-o faci, după ce-a apus sau 'nainte
De-a răsări, dar nu-n drum și nici în afară de drumuri,
Trupu-ți golind, să lași apă, căci zeii-s stăpîni peste noapte.*
- 725 *Omul cucernic, cuminte, își face, cinchit, a sa treabă
Mică, sau lingă un zid al curților bine-ngrădite.
Dacă rușinea îți e de sămîntă-ntinată, ia seama
Ca, lingă vatră cînd stai, să nu ți se vadă afară.
Apoi, copii să nu faci cînd vii de la vreo prihănită*
- 730 *Ingropăciune, ci cînd te întorci de la-l zeilor praznic.
Cînd vreun limpede rîu mereu curgător, cu piciorul
Vrei să îl treci, mai-nainte, privind la frumoasele-i unde,
Roagă-te, mîna spălîndu-ți cu draga-i de apă curată;
Celui ce trece un rîu, nespălînd de păcate-a sa mînă,*
- 735 *Zeii îi poartă minie și multe îi dau suferințe.
Nici la ospătu-nflorit al zeilor, tu de la mînă
Unghia ce ți-a crescut, să n-o tai cu fierul cel negru.
Lumea cînd strînsă-i la cheș, să nu pui bărdaca deasupra
Olului, căci de aci se va trage o mare năpastă.*
- 740 *Nu lăsa netencuită casa-ncepută, ca cioara
Cîrîitoare, deasupra-i șezînd, să nu croncăne-a cobe.
Nici să te speli, nici mîncare să nu iei din oala ce nu-i
Încă sfințită, căci este și pentru aceasta pedeapsă.
Fătul, ce ani doisprezece-mplinit-a, să șadă nu-i bine*

745 Nici pe mormînt, nici pe-altare, căci ulaga din trup și-o va pierde.

Tot de asemeni copilul de-un an, căci păcat e și-aceasta;
Nici în scaldă muierii bărbatul nu-și curețe trupul,
Căci, curînd sau tîrziu, pedeapsă grozavă-l așteaptă.
Cînd de o jertfă aprinsă tu dai, de mistere

750 Joc să nu-ți bați căci se minie zeul și pentru-aceasta.
Nu-ți lăsa udul pe unde riul se varsă în mare,
Nici în izvoarele veșnice. De-asta grozav te ferește!
Nici să te-apuci să te scalzi în ele, căci nu este bine
Astfel să faci. Te ferește de gura cumplită a lumii:

755 Faima cea rea e ușoară... și-i lesne de luat în spinare,
Însă e grea de purtat și greu e de ea să te scuturi.
Faima, pe care alîtea noroade-o-mprăștie, nu pierе
Fără de urme vreodată' că și ea-i o divinitate.
Zilele date de Zeus păzește-le cu rînduială

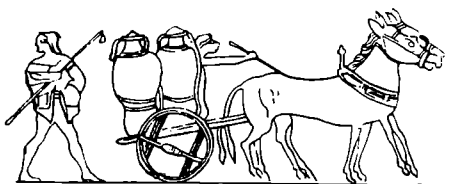
760 Și la argați le arată că ziua treizecea-i mai bună
Munca s-o supraveghezi și să-mparți între dinșii tainul,
Dacă norodul înnumără zilele cum se cuvine,
Căci de la Zeus-nțeleptul zilele-astea sînt date.
Zile sfințite-s: întîia, a patra și ziua a șaptea-n

765 Care Latona născut-a pe Apolon cu sabia de-aur.
Ziua a opta și-a noua din prima decadă sînt bune
Pentru omeneștile treburi, de vrei să ai spor și izbîndă.
Ziua întîi dup-a zecea e bună să tunzi la mioare;
Cea după ea, ca să seceri îmbucurătoarele roade,

770 Însă aceasta cu mult mai decît ceea dintîi e mai bună
Căci zburătorul păianjen într-însa își țese-a sa pînză,
Ziua nămiazi, cînd furnica al său mușuroi își clădește.
Lucrul atunci să-și înceapă nevasta, războiul toçmindu-și.
Ziua a treisprezecea, luna cînd e la-nceput, te ferește

775 Semănătura să-ncepi, dar pentru răsaduri e bună.
Rea-i de sădit ziua șaisprezecea din mijloc, însă-i bună
Pentru a naște feciori; prielnică nu-i pentru fete,

Nici să se nască în ea și nici pentru căsătorie.
 Nici ziua a șasea din capăt prielnică nu li-i la fete
 780 Ca să se nască, ci-i bună pe iezi să-i scopești și berbecii,
 Ziua e bună de-asemeni un țarc să-ngrădești pentru turme.
 Bună-i să naști un fecior; o să-i placă tăioasele glume,
 Vorbele dulci și minciuna, precum și șoptitul în taină.
 Ziua opta scopește vierul și boul ce rage
 785 Crunt, răbdurii* catîri — în ziua a douăsprezecea.
 Vara, în ziua a douăzecea cea mare, s-o naște
 Omu-nvățat ce isteată și ageră minte avea-va.
 Pentru a naște feciori e bună a zecea; a patra
 De la mijloc, pentru fete. Atunci îmblinzește-ți catîrii
 790 Cei răbdători și juncanii la coarne suciți și colțoșii

Car tras de catîri

Ciini, netezindu-i cu mîna. Ci-n sufletul tău te ferește
 De-a te mîhni în a patra zi din întîia decadă
 Sau din a treia, căci tare sfințită e ziua aceasta.
 Ia-ți o nevestă-n a patra zi, însă după ce-acele
 795 Păsări vei fi cercetat, ce-a bine menesc pentru nuntă.
 Să te ferești de-orice-a cincea zi, căci e rea, e cumplită:
 Zice-se că bîntuiesc Erynii în zilele-acestea
 Spre-a pedepsi pe sperjuri cu pedeapsa trimisă de Eris.
 Roadă cea sfînt-a Demetrei în ziua a șaptesprezecea,
 800 După ce bine iai seama, s-o pui pe ariei față
 Netedă. Lemne de-asemeni dulgherul să taie-n această
 Zi, pentru casă, și multe grinzi, pentru năvi potrivite,
 Gingașe luntre să-ncepi a-ntocmi doar în ziua a patra,
 Bună e iar înspre seară ziua a nouăsprezecea.

- 805 *Pagube ziua a noua de loc nu le-aduce la oameni;
Bună-i și pentru sădit, cât și pentru-a naște și fete
Cum și feciori, căci nicicînd ea nu este-o zi de năpastă.
Însă puțini doară știu că douăzeci-noua a lunii
Bună-i butoiul să-ncepi și jugul să pui în spinare*
- 810 *Boilor și la călări și cailor iuți de picioare —
Și-n ale mării talazuri nava mînată de multe
Visle s-o-mpingi. Dar puțini socot că așa-i adevărul.
Cep dă la bute-n a patra. A douăzeci-patra puțini doar
Știu că e bună în zori și-i rea cînd sosește amurgul.*
- 815 *Zilele-acestea le-aduc pămînturilor multe foloase
Dar celelalte se scurg netrebnice, fără de daruri;
Toți laudăm cîte una, puțini însă știm adevărul.
Mamă îți este o zi, iar mașteră-ți poate fi alta.
E norocos și ferice acel ce, știindu-le rostul,*
- 820 *Față de zei, fără greș, pe-ai căror auguri îi ascultă,
Fuge de orice păcat și-și vede cînstit de-a sa muncă.*

N O T E

Vers

- 1 Pieria era o regiune din Macedonia, la poalele muntelui Pierus. Acolo era o reședință a Muzelor, zeițe protectoare ale artelor și științelor în general, divinități a e inspirației poetice.
- 2 Tatăl Muzelor era Zeus.
- 4 În mitologia greacă, Zeus este zeul suprem, adorat ca părinte și rege al zeilor și al oamenilor, zeu al cerului, al trăsnetului și al ploii.
- 8 Locuința lui Zeus era pe crestele muntelui Olimp, în nordul Greciei.
- 10 Perses era fratele lui Hesiod.
- 18 Cronidul e un epitet al lui Zeus, care era fiul lui Cronos.
- 24 Vers care a devenit celebru. În latinește, avem proverbul „*sic figulus figulo, faber fabro invidet*”: (Olar pe olar pizmuieste, și faur pe faur).
- 31 Demeter este, în mitologia greacă, zeița pământului, a agriculturii și a fecundității, cea mai importantă divinitate agricolă.
- 37 S-a tradus aci prin „rege” cuvântul grec βασιλεύς. Trebuie să ținem însă seamă de faptul că, după cum arată Engels, termenul „basileus” din greaca veche nu corespunde de loc înțelesului modern al cuvântului „König” (rege). În epoca descompunerii orînduirii gentilice și a formării statului — epocă în care scrie Hesiod — basileul este o căpetenie din rîndurile aristocrației gentilice, avînd, pe lîngă funcția de șef militar, atribuții preotești și judecătorești.
- 38 La împărțeala averii părintești, se vede că Hesiod fusese nedreptățit, de către basilei corupți, la judecata unde îl tîrîse fratele său.

- 39 Versul acesta a dat mult de furcă comentatorilor. Proverbul acesta, căci proverb este, vrea să arate că ne putem lipsi de ceea ce e de prisos.
- 40 Nalba și asfodelul serveau ca alimente pentru săraci. Hesiod propagă un fel de viață simplu și cinstit și combate tendințele spre lux.
- 46—49 Conform unei legende redată de Hesiod în *Theogonia*, Prometeu îl mai înșelase o dată pe Zeus, încă înainte de a fi furat focul, cu prilejul împărțirii unui bou: el a pus de o parte carnea și părțile cele mai bune, acoperindu-le cu pielea animalului, iar de cealaltă parte oasele acoperite cu un strat frumos de grăsime. Înșelat de aparența exterioară, Zeus a ales oasele. Ascunderea focului de către Zeus (v. 49) pare să fi fost o pedeapsă pentru această primă viclenie a lui Prometeu.
- 50 Este vorba de planta numită *narthex*, a cărei măduvă, asemănătoare cu a socului, fiind aprinsă, se consumă încet în interiorul tulpinei fără să ardă scoarța. Datorită acestei însușiri tulpina *narthexului* servea în antichitate la transportarea focului.
- 53 Fiul lui Japet era Prometeu.
- 59 Hephaistos era zeul focului și al meșteșugului fierăriei.
- 62 Atena, una dintre zeitățile principale din mitologia greacă, avea atribuții multiple: era zeița războiului, a înțelepciunii, a artelor frumoase și a meșteșugurilor.
- 64 Afrodita era zeița dragostei și a frumuseții.
- 66 Hermes era crainicul zeilor, zeu al călătorilor, al negustorilor și al hoților; în această din urmă calitate el este acela care o înzestrează pe Pandora cu vorba mincinoasă și firea înșelătoare (v. 76—78).
- 72 Grațiile (cele trei) erau divinități secundare, care patronau frumusețea; de obicei, sînt asociate Afroditei, ca însoțitoare.
- 72 Înduplecarea, concepută aici ca zeiță, era aceea care îndemna pe cei îndărătnici să se supună iubirii.
- 74 Horele întruchiează anotimpurile, în special sub aspectul succesiunii lor regulate.
- 79 Pandora de la $\pi\alpha\nu$ = tot și $\delta\omega\rho\omicron\nu$ = dar.
- 84 Epimeteu era fratele lui Prometeu (Προμηθεύς = „prevăzător“). Numele Ἐπιμηθεύς = „cel care gîndește pe urmă“ și l-a căpătat de acolo că nu era de loc prevăzător, după cum se dovedește și din întîmplarea cu Pandora.
- 92 E vorba, după cît se pare, de un butoi în care fuseseră închise toate relele.
- 108 urm. Concepția aceasta, comună poetilor, așa de contrară realității și adevărului, și răspîndită mai la toate popoarele vechi, a fost zguduită puternic de Tucidide care, cel dintîi dintre greci, a arătat că viața primilor camenii fusese cumplit de grea.

- 138 Din frasin; pentru că din lemnul tare al frasinului își fabrica această generație de războinici mînerul lăncilor.
- 140 Ares era zeul războiului.
- 145 Este vorba despre epoca bronzului, cînd nu era cunoscut fierul, pe care-l vom vedea apărînd în vîrsta următoare. Povestirea lui Hesiod corespunde cu succesiunea reală a celor două mari epoci preistorice.
- 154 urm. Vîrsta aceasta e epoca mitologiei grecești, care a produs pe toți eroii cunoscuți ca: Heracles, Theseus, Perseus, Oedipos etc. Tot în ea cade și vestitul război troian.
- 157 În acest vers, se face aluzie la legendarul război al celor șapte contra Tebei, în cursul căruia s-ar fi luptat între ei Eteocles, rege al Tebei, fiul lui Oedip, și fratele său Polynice, ajutat de alți șase eroi. Teba este numită pămîntul cadmeic, după Cadmus, legendarul său întemeietor.
- 207 Fricosul, adică omul de rînd, care se temea de cei puternici.
- 226 Arcadienii și pelasgii (cei mai vechi locuitori ai Greciei) mînceau ghinda și, deoarece și acum țărani din Grecia mănîncă fructul speciei de stejar *Quercus aegilops*, poa'e că și beoțienii, compatrioții lui Hesiod, găseau gustoase fructele unui astfel de arbore. Dar poa'e că autorul prețuiește aceste fructe, deoarece cu ele se hrănesc oile și porcii.
- 282 Vers celebru.
- 292 „Mlădiță de soi” îi spune lui Perses în ironie.
- 340 N-ar fi furate de hoți.
- 376 Conform unui mit, Pleiadele (Găinușa sau Cloșca cu pui) erau fiicele gigantului Atlas, preschimbate în stele. Găinușa răsare în Beoția, patria poetului, la mijlocul lunii mai și dispare de pe cer la sfîrșitul lui octombrie.
- 380 În Attica, secerișul are loc de la mijlocul lui mai pînă la mijlocul lui iunie. În cele mai multe dialecte ale Greciei, iunie e numit *θεσπετικός* (secerătorul).
- 381—383 E vorba numai de șesuri, căci pe locurile muntoase, unde cerealele se coc mai tîrziu, secerișul se face în august. Pămînturile de lîngă mare sînt nisipoase și sărace; cele de lîngă Thespieae sînt mai grase și de culoarea vinu'ui, ca și în cea mai mare parte a Beoției. Regiunea din jurul Tebei și a Livadiei e împărțită, prin munții și colinele ei, în văi înguste.
- 384 Gol. Și acum cuvîntul are un dublu sens, căci arată nu numai pe cel complet dezbrăcat, ci și pe cel neîmbrăcat complet. De ce pretinde Hesiod acest lucru? Pentru ca plugarul să lucreze pe timp senin: „Aralul astfel menționat între semănat și seceriș, este aratul de primăvară, prima arătură a țelinei. El nu trebuie început înainte de sfîrșitul iernii. Nici semănatul nu trebuie întîrziat pînă la venirea iernii.

Pentru aceste două operații trebuie să poți lucra *fără haină*, cum faci și când seceri. Tonul lui Hesiod e cu atât mai categoric, cu cât se așteaptă să găsească contrazicători; într-adevăr, unii recomandau să se facă o primă arătură la începutul iernii“ (P. Mazon). S-ar putea însă să fie vorba — după cum afirmă unii comentatori — de o prescripție legată de practicile magice ce urmăresc să sporească fecunditatea pământului.

397 Vers ce'eburu.

410 Zorilă, în textul grec: Sirius. Am redat peste tot denumirile astronomice grecești, folosite de Hesiod, cu numirea populară românească corespunzătoare. Răsăritul heliac, adică simultan cu răsăritul soarelui, al acestei stele coincide cu călduri'e caniculare. Prin urmare, în iulie, Sirius se găsește pe cer — invizibil — în timpul zilei; spre toamnă însă lucește mai mult noaptea.

413 Lemnul, după căldura arzătoare a verii, e mai uscat decât toamna și iarna, când dă umezeala peste el.

416 Pisălog de lemn, care era folosit la zdrobirea cerealelor.

416 Piulița în care prin zdrobirea cerealelor se făcea un fel de păsat.

421 Plutarh ne spune că cerul era greu de găsit în Beoția; în locul lui, la nevoie se folosea lemnul de ulm. Din acest lemn încovoiat se făcea piesa de căpetenie a plugului, care leagă oiștea cu talpa. Plugul grec, în forma sa cea mai simplă, era un mare cîrlig de lemn dintr-o singură bucată. Acest instrument arhaic se transformă în curînd într-un dublu cîrlig, dintre care unul (cel de jos) formează brăzdarul, iar celălalt (de sus), mînerul, iar prăjina intermediară, mai lungă, oiștea la care se puneau boii sau catrîii. Acesta era plugul simplu. Plugul compus (întocmit) cuprindea mai multe părți legate sau prinse cu cuie: o bucată de lemn recurbat, care forma partea de jos a oiștii; această oiște și lemnul recurbat se împlîntau în plaz, ca și brăzdarul și mînerul (coarnele). Lemnul cu care se ara pămîntul se numea rît, pentru că scurma pămîntul ca un rît de porc. El avea diferite forme, de la aceea a unei lungi prăjini ascuțite, pînă la aceea a unui fier de lance; cîteodată el avea în dreapta și în stînga două aripioare, care sluieau să arunce pămîntul afară din brazdă. Uneori, plugul grec n-avea mîner (coarne), ci plazul înapoi se transforma într-un fel de platformă, pe care plugarul apăsa cu piciorul ca să mențină plugul la adîncimea necesară.

423 Al Atenei ortac, adică meșteșugarul. Atena era și zeița meșteșugarilor.

441 În Grecia, cocorii se pornesc prin octombrie.

457 Țelina, după ce a dat roadă bogată, ogoaie plînsul copiilor care țipă după mîncare.

- 460 Pămînteanul Zeus, adică Zeus din adîncul pămîntului este *Hades* sau *Pluton*, zeu al Infernului, dar, în același timp ca stăpîn al lumii sub-pămîntene și zeu al bogățiilor pămîntului în general, al fecundității solului în special. Acest aspect al zeu'ui ni-l indică și numele său. ($\pi\lambda\omicron\upsilon\tau\omicron\varsigma$ înseamnă în greceș e „bogăție“).
- 463—464 Să ascundă sămînța care a rămas neîngropată de plug.
- 468 Chiupurile în care țineau cerealele, care astfel se păstrau foarte bine, ferite de umezeală, deși aceste chiupuri erau adesea îngropate în pămînt.
- 479 În Grecia, cucul vine la sfîrșitul lui martie.
- 487 *Leshe* era o clădire publică unde, în Beoția, se mînca în comun și se sta de vorbă. În genere era un loc deschis, cu bănci.
- 490 „Se spune că picioarele celor ce suferă de foame se umflă, iar restul trupului slăbește, subțindu-se, și era lege la Efes să nu fie îngăduit cuiva să-și expună [să-și lepede pe drumuri] copiii, pînă ce nu i se vor fi umflat picioarele de foame“. (Plutarh).
- 496 Văra, argații dorm sub cerul liber; iarna au nevoie de colibe.
- 518 Conform unei credințe populare, caracatița înfometată își mînca propriile sale membre. Această credință este amintită și combătută și de Aristotel, în *Istoria animalelor*, VIII 2. 591 a 4.
- 521—522 Oamenii negri sînt etiopienii. Pe vremea lui Hesiod, se credea în popor că iarna scurtimea zilelor se datora faptului că soarele zăbovea mai mult timp la etiopieni.
- 525 În original, în loc de „sprijiniț de toiag“, stă *cu trei picioare*. Se face aluzie la celebra ghicitoare: „Ce animal umblă dimineața în patru, la amiază în două și seara în *trei picioare*?“, pe care Sfinxul a pus-o lui Oedip.
- 530 Imbrăcămintea greacă se alcătua, în genere, din două veșminte: o cămașe (*hiton*) și o mantie pe deasupra (de stofă sau piele) numită *himation* sau *hlaina*.
- 538 Acest veșmînt e ceva asemănător cu sarica ciobanilor noștri.
- 553—554 Să dea boilor jumătate din hrana obișnuită, deoarece iarna, zilele fiind scurte, somnul mai îndelungat le ține loc de hrană.
- 559 Văcarul, în textul grec: *Arkturos*, aici pentru steaua cu același nume, cea mai strălucitoare din această constelație. Cei vechi credeau că stelele (afară de Orion și Carul Mare) se scufundă în ocean, cît timp nu sînt vizibile pe cer. Văcarul răsare pe cer la sfîrșitul lunii februarie.
- 562 Rîndunelele apar în Attica în a doua jumătate a lunii martie.
- 572 Sensul e clar: dacă dormim pînă se urcă soarele pe cer, pierdem o treime din zi.
- 576 Ciulinul înflorește pe la sfîrșitul lui iunie.

- 592 *Rarița, Plugușorul* sau *Toiagul* sînt numele populare ale constelației Orion, care răsare la 10 iulie.
- 599 Adică hoții, care dorm ziua și fură noaptea.
- 603—605 Adică la mijlocul lui septembrie, cînd începe toamna.
- 605—607 Obiceiul s-a păstrat și azi. Strugurii, necopți pe deplin, se culeg și se expun la soare, ca să mai scadă sucul și să înceapă mai de timpuriu fermentarea.
- 608—609 Pleiadele, Hyade'e (Vierii) și Orion, apun la sfîrșitul lui octombrie.
- 620 Cepul, pe unde trebuie să se scurgă apa strînsă în corabie.
- 623 Fumul, după credința lui Hesiod, întărea lemnul.
- 633 Heliconul, munte din Beoția, una din reședințele Muzelor. La poalele lui trăia Hesiod, în Askra.
- 643 Hesiod a făcut doar o singură și scurtă călătorie pe mare cînd s-a dus să ia parte la un concurs poetic în Chalcis din Eubeea. La acest concurs învinsese — spunea legenda — pe Homer.
- 645 După cum ne aducem aminte din Homer, Agamemnon a plecat cu oastea spre Troia din portul Aulis.
- 657 Timpul bun de navigație era deci de abia două luni, cînd suflau vînturile etesiene, care țin 40 de zile; împreună cu 8 zi'e în care suflă vînturile antemergătoare lor (prodromoi), fac aproape 50.
- 662 Poseidon, zeu al mărilor și al apei în general, precum și al cutremurelor.
- 665 urm. Cînd începe să sufle austrul (*νότος*), încetează navigația. Notos sufla de la sud, de la începutul lui noiembrie pînă în martie (v. Theophrast, „Despre vînturi“, 2, 10). El aduce ploaie și, pe Turnul vînturilor din Atena, era înfățișat ținînd o amforă din care varsă apă.
- 673 Smochinul înfrunzește la începutul primăverii. Plutarh, născut și crescut tot în Beoția, la Cheronea, uzează de același fel de a preciza timpul: cînd foile de smochin ajung la fel cu laba ciorii“ („Despre oracole“).
- 680 Vers deseori imitat de urmași.
- 685 Moartea în valuri e cumplită și prin aceea că mortul nu poate fi îngropat cu riturile cuvenite și, de aceea, sufletul său e silit să rătăcească pe malurile Styxului, în Infern, pînă cînd cineva se îndură, cînd are prilejul, să-i îngroape trupul aruncat de valuri la țarm.
- 708 Literalmente: *Dispoziția ta (toanele tale) să nu dezmință înfățișarea ta*. Înlănțuirea ideilor e următoarea: nu fii schimbător sau neleal în prietenie; ai tot atîta grijă să fii socotit un suflet drept, pe cît ai grijă să arăți un trup bine alcătuit. (Mazon).
- 728 Vatra era sfîntă, întrucît era locașul zeiței căminului.
- 729—730 Priveliștea morților se credea că pîngărește pe cei ce participau la o îngropăciune sau se întâlneau cu procesiunea funebră. De aceea, Iulian Apostatul a interzis creștinilor de a mai expune morți în orașe.

Actualmente, grecii din Creta și din Capadochia, cînd se întorc acasă de la o înmormîntare, își spală miinile.

737 Sensul e următor: „Nu-ți tăia unghiile la un sacrificiu. Tăieturile de unghii sînt lucruri necurate, pentru că sînt lucruri moarte; ele jignesc deci privirea zeilor care au venit să primească jertfa“.

755—758 Acest pasaj este celebru și orice elen cult îl știa pe dinafară.

765 Apolon, una din divinitățile principale din mitologia greacă, cu atribuții multiple. Reprezentările religioase referitoare la Apolon, au trecut de-a lungul timpului printr-o serie de schimbări: inițial o divinitate legată de păstorit și agricultură, apoi zeu al luminii și al soarelui. Apolon devine în epoca clasică, în legătură cu înflorirea culturii sclavagiste, zeu al muzicii și al poeziei, conducătorul corului Muzelor, întruchipare a artei în general. Conform mitului, Apolon era fiul lui Zeus și al Latonei.

766 Luna se împărțea în trei decade (nu în săptămîni ca la noi).

771 „E vorba de arachnidele cărora li se datoresc funigiile. În realitate, acești păianjeni nu sînt înaripați, ci parcă zboară, căci vîntul îi mîină adesea cu firele pe care le-au tors“. (Mazon).

786 În text: în *douăzecea cea mare* (a lunii); adică în intervalul de la 21 pînă la 29 a lunii.

794 Ziua a patra era închinată Afroditei.

797—798 Eryniile sînt zeițe ale răzbunării, care pedepsesc pe cei ce încalcă normele morale. Ele sînt acelea care îl îngrijesc pe copilul zeiței Eris, pe Horkos, personificarea jurămîntului, care pedepsește pe sperjuri.

803 Luntri gingașe, adică acele mici, spre deosebire de corăbiile mari cu care se făceau călătorii îndepărtate.

811—812 Aici e vorba de nava mare, cu multe încheieturi și cuie.

TABLA DE MATERII

	<u>Pag.</u>
Hesiod și zorile filozofiei în vechea Grece — de Ion Banu	5
Munci și zile	43
Note	77

Redactor de carte: Gorstein I.
Tehnoredactor: Popovici Gh.
Corector: Băeșu Gh.

Dat la cules: 16. 09. 1957. Bun de tipar: 16. 11. 1957. Tiraj: 8000+150 exemplare. Hirtie velină de 80 gr/m.p. Format: 16/61×86. Coli editoriale: 4,24. Coli tipar: 5,50. A.: 03154/1957. Pentru bibliotecile mari indicele de clasificare 8(3):1. Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare 8:1.

Tiparul executat la Întreprinderea Poligrafică Oradea,
str. Moscovei 5, — R.P.R.

Lei 2,50

